

XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Müderrisi: Mevlana Muslihuddin Efendi ve Mirası

Saadet MAYDAER
Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi
msaadet@gmail.com

Özet

Sosyal ve ekonomik tarih çalışmalarının önemli kaynaklarından biri olarak bilinen, bir kimsenin öldükten sonra geriye bıraktıklarının kaydı anlamındaki terekeler, aynı zamanda ilim ve kültür tarihine de ışık tutan belgelerdir. Terekelerde kayıtlı kitapların sayısı, niteliği, hangi ilim dallarına ait oldukları ve maddi değerleri, bize kaydedildikleri dönemin ilmî ve fikrî ortamı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Farklı meslek gruplarından kişilerin terekeleri ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, sahip oldukları kitaplarla entelektüel yaşamlarına, diğer eşyalarıyla ise sosyo-ekonomik düzeylerine ilişkin çıkarımlarda bulunmak mümkündür.

XVI. yüzyılda Bursa'da yaşamış İsa Bey Medresesi müderrislerinden Muslihuddin Efendi'nin terekesinden hareketle yapılan bu çalışma, okuduğu kitaplarla, sahip olduğu mal-mülk, köle ve cariyeleriyle, giydikleriyle, kullandığı eşyalarla, hatta boş zamanlarında oynadığı satranç takımıyla, bir Osmanlı müderrisinin nasıl bir portre çizdiğinin anlaşılmasına yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Abstract

An Ottoman Muderris in the XVIth Century: Mawlana Muslih al-din Effendi and His Heritage

As an important source for social and economic history, estates, which are the registers of the heritage left by deceased people, are also documents shed light on the history of science and culture. Containing a lot of information about books inherited such as names, contents and values, they give some important clues about the scientific and intellectual environment of their time. It is possible to learn a good deal of information about their intellectual life and socio-economic status from books and goods, respectively.

This study aims to be helpful to understand various aspects of an Ottoman muderris/scholar, in the case of Muslih al-din Effendi, who was a muderris at the Isa Bey Madrasah in Bursa in 16th century, by analyzing his books, properties, slaves and concubines, clothing, household goods, even a chess set he played in leisure times, which were listed in his estate.

Anahtar Kelimeler: Müderris, Bursa, ilmiye, tereke, kitap.

Key Words: Muderris, Bursa, ilmiye, estate, book.

Giriş

Osmanlı Devleti her türlü ekonomik etkinliği mümkün olduğunca kayıt altına almayı istemiş ve bunu büyük ölçüde de başarmıştır.¹ Ölen kişilerin mal varlıklarının kaydedilmesi de bu çabanın doğal bir sonucu olmuş ve böylece ortaya tereke defterleri çıkmıştır.² Vefat eden bir kişinin geride bıraktığı tüm mal varlığının ayrıntılı bir dökümü anlamına gelen terekeler, Osmanlı muhasebe tekniğine uygun bir biçimde düzenlenmiştir.³ Buna göre ölen kimseden geriye kalan malların “kassam” adı verilen bir memurun önünde sayımı yapıldıktan sonra, “bilirkişiler” tarafından her birinin maddî değeri takdir edilir ve ayrıntılı bir muhalledat listesi

---

¹ Toraman, Cengiz, “Bir Kamu Politikası Uygulama Aracı Olarak Tereke Muhasebesi ve Osmanlı Uygulaması”, İSMMMO Yayın Organı, Mali Çözüm-71, ss. 116-126, s. 118.

² Terekelerin müstakil defterler halinde tutulması yalnızca İstanbul, Bursa, Edirne gibi büyük şehirlere mahsus bir durumdur. Diğer yerlerde genellikle Şer’iye Sicilleri arasında dağınık bir halde bulunurlar. Er, İlker, Balıkesir Tereke Kayıtları Üzerinde Bir Değerlendirme (1670-1700), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (YYLT), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2008, s. 2.

³ Toraman, agm, s. 118

düzenlenirdi.⁴ Tereke kaydının başına önce vefat eden kimsenin kendisinin ve babasının adı yazılırdı. Bazen ismin başına da sosyal statüsüne uygun “fahru’l-müderresin”, “fahru’l-muhadderat”, “hoca” vb. bir hitap getirilir, sonuna ise merhûmun mesleği yazılırdı. Eğer ölen kişi azatlı köle ise “atik” lafzı ile bu durum genellikle kaydedilirdi. İsmi ardından vefat eden kişinin yaşadığı mahalle veya köyün adı yazılır, bundan sonra ise eğer ölümü normal yollarla meydana gelmemişse “maktûl”, “mecrûhan maktûl” gibi ifadelerle ölüm sebebi belirtilirdi. Bundan sonra ise hayatta kalan mirasçılarının isimleri yazılmaya başlanır ve merhumla olan akrabalık derecelerine göre öncelikle eşinden başlanarak mirasçılar sırayla kaydedilirdi. Kaydın yapıldığı tarihin düşülmesinin ardından ölen kişinin belirlenebilen tüm mal varlığı en ince ayrıntısına kadar tek tek kaydedilir ve bunların her biri için bilirkşi tarafından belirlenen değerler de altlarına yazılırdı. Tüm bu mal varlığının değerinin belirlenmesi dellallar aracılığıyla açık arttırma yoluyla yapılır ve bilirkşiler, mirasçılarının da hâzır bulunduğu bir ortamda malların fiyatını takdir ederlerdi.⁵ Her bir parçanın değeri bu şekilde belirlendikten sonra varsa ölen kişinin borç ve alacakları yazılır, teçhiz-tekfin masrafları ve varsa vasiyeti düşüldükten sonra kalan miktardan resm-i kısmet denilen vergi alınır ve bundan da geriye kalan miktar mirasçılar arasında şer’î hükümlere göre bölüştürülürdü.

İşte bu şekilde kaydedilmiş olan tereke kayıtları, ölen kişinin mesleği, sosyo-ekonomik düzeyi, sahip oldukları eşyalar ve geriye bıraktığı aile efradı gibi bilgileri içerdiğinden, bize merhûmun yaşamına bir ayna tutmamızı sağlayarak, sosyal tarih çalışmalarının vazgeçilmez kaynakları olarak karşımıza çıkarlar. Bu çerçevede tek bir tereke kaydından yola çıkılarak yapılmış bazı çalışmalar bize farklı meslek ve statüdeki insanların yaşam standardını ortaya koymaktadır.⁶ Bunlar arasında bazılarının özellikle sahip oldukları kitaplarla ön plana çıktıkları görülmektedir.⁷

---

⁴ Demir, Tanju, “Bir Tereke, Yetmiş Denizlili A Heritage, Seventy Inhabitant from Denizli”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (38), 2005, ss. 131-144, s. 132.

⁵ Kuru, Levent, “29 Numaralı Edirne Şeriyye Sicili”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Edirne Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.17.

⁶ Lajos, Fekete, “XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi”, (çev. M. Tayyib Gökbilgin), *Belleter*, cilt: XLIII, sayı 170, Ankara 1979, s. 457-480; Erünsal, İsmail, “Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV: Lami’i Çelebi’nin Terekesi”, *Journal of Turkish Studies- Türklük Bilgisi Araştırmaları*, vol: 14, Harvard University, Washington DC 1990, p. 179-194; Faroqhi, Suraiya, “Köle Sahibi ve Kırsal Tefeci Olarak Bir Yapı Ustası: Sefer Mimarı Bursalı Hacı Abdullah”, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay), İstanbul 2003, s. 179-197; Faroqhi, Suraiya,

Terekelerde yer alan kitaplardan hareketle yapılan bilimsel çalışmalar, bize incelenen dönemin ilmi-fikri ortamı hakkında fikir vermesinin yanı sıra hangi yazarların halk arasında rağbet gördüğü, mevcut kitapların hangi ilim dallarına ait oldukları, kitapların maddî değerleri vb. pek çok konuda aydınlatıcı olmaktadır.⁸

İşte bu çalışmada da, Bursa'da İsa Bey Medresesi'nde müderrislik yapan Muslihuddin Efendi'nin terekesi ve bilhassa terekesinde yer alan seksen civarındaki kitabı incelenerek XVI. yüzyılda bir müderrisin ne tür kitaplar edindiği ve nasıl bir yaşam standardına sahip olduğu anlaşılmasına çalışılacaktır.

"18. Yüzyıl Bursa'sında Zengin Olmak: Debbağ Hacı İbrahim'in Serveti", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (çev. Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay), İstanbul 2003, s.199-216; Kılıç, Orhan, "Harputlu Hacı Osman'ın 1725 Tarihli Terekesi ve Düşündürdükleri", *Turkish Studies*, vol: 2/1, 2007, s. 17-28; Yağcı, Zübeyde Güneş- Genç, Serdar, "XIX. Yüzyılda Balıkesir'de Giyim-Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı", *Turkish Studies*, vol: 2/1, 2007, 227-246; Yılmaz, Serap, "İranlı Bir Ermeni Tüccarın Terekesi ve Ticarî Etkinliği Üzerine Düşünceler" Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi, sy. VII, İzmir 1992, s. 191-216; Maydaer, Saadet, "XVII. Yüzyılda Bursa'da Emekli Bir Kadı: Baldırzade Oğlu Derviş Mehmed Efendi ve Serveti", U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 2008, c. 17, sy. 2, ss. 569-592; Karagöz, Mehmet, "Ayıntab (Antep) A'yanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa'nın Terekesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2009, c. 19, sy. 2, ss. 315-328; Karahasanoğlu, Selim, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizâde Ahmed Efendi ve Terekesi", *OTAM*, sy. 24, güz 2008, ss. 97-128; Karahasanoğlu, Selim, "Osmanlı Matbaasının Başarısını/Başarısızlığını Yeniden Gözden Geçirmek ya da İbrahim Müteferrika'nın Terekesinin Tespitine Katkı", *Journal of Turkish Studies*, Harvard University 2009, c. 33/1, ss. 319-328; Erhan Afyoncu, İbrahim Müteferrika'nın Yeni Yayınlanan Terekesi ve Ölüm Tarihi Üzerine", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 15, 2004, 349-362.

⁷ Lamii Çelebi (Erünsal, agm, s. 179-194), Budin'li Ali Çelebi (Fekete Lajos, agm, 457-480), İbrahim Müteferrika (Afyoncu, agm, 349-362; Karahasanoğlu, Osmanlı Matbaasının..., ss. 319-328); İspirizâde Ahmed Efendi, Karahasanoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular, ss. 97-128.

⁸ Ali İhsan Karataş tarafından Bursa Şer'iyye Sicilleri'ndeki tereke kayıtları baz alınarak yapılan çalışmalarda XVI. yüzyılda Bursa halkının kitapla olan ilişkisinin yanı sıra ilgili dönemde hangi kitapların rağbet görüp, yaygın olarak kullanıldığı da belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karataş, Ali İhsan, "XVI. Yüzyılda Bursa'da Yaygın Olan Kitaplar, YYLT, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1995; "XVI. Yüzyılda Bursa'da Tedavüldeki Kitaplar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 10, Sayı: 1, 2001, ss. 209-230; "Tereke Kayıtlarına Göre XVI. Yüzyılda Bursa'da İhsan-Kitap İlişkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 8, sy. 8, 1999, ss. 317-328.

1. Medrese ve Müderris İlişkisi Bağlamında İsa Bey Medresesi

Osmanlı ilmî faaliyetlerinin en temel kaynağı ve eğitim kurumlarının belkemiğini oluşturan kurumlar medreselerdir. Medrese her ne kadar, daha ilk dönemlerden itibaren kuruluş biçimi itibariyle devletin idarî mekanizmasıyla organik bir bağa sahip gözükse de,⁹ yapısı ve işleyişi açısından vakıf sistemi içinde yer alan ve belli oranda bir özerkliğe sahip olan bir kurumdu. Bununla birlikte medreseler, verdikleri eğitim hizmetlerini yüzyıllar boyu devletin denetiminde sürdürdü.¹⁰ Bu bağlamda medreselere atanan müderrisler de devlet eliyle yetiştiriliyor ve yine merkezî yönetim tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde atanıyordu.¹¹ Şüphesiz müderris, medresedeki akademik faaliyetin yürütülmesinin en temel unsuruydu.¹² Dersi veren kişi olarak, medresenin bir eğitim-öğretim kurumu hüviyeti kazanmasını sağlıyordu.

Osmanlı Devleti'nde ilk medrese Orhan Gazi tarafından 731/1330'de İznik'te kurulmuş ve dolayısıyla ilk müderris de buraya atanan Davud-ı Kayserî olmuştur.¹³ Bursa'nın fethinden sonra Orhan Gazi, Hisar'daki Saint Elie Manastırı'nın hemen yanında bir medrese açmış, ayrıca Hisar'ın dışında inşa ettirdiği külliyesinin bünyesinde de bir medrese yaptırmıştır.¹⁴ Bundan sonra da medrese açma faaliyetleri aralıksız sürdürülmüş ve XVI. yüzyıl sonuna kadar Bursa'da ilim dünyasına 50 civarında medrese dahil edilmiştir.¹⁵ Bu medreselerin arasında makalemize konu edindiğimiz müderris Muslihuddin Efendi'nin görev yaptığı İsa Bey Medresesi de yer

⁹ İlk dönemden itibaren tüm büyük medreselerin kurucularının yönetici sınıftan oluşu bu organik bağın temelinde yer alır. (Unan, Fahri, "Medreseler ve Osmanlı Merkezî Yönetimi", <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd9/sbd-9-01.pdf>, 20.11. 2010, ss. 1-7, s. 1)

¹⁰ İhsanoğlu, Ekmeleddin, Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, c. 2, İstanbul 1998, s. 230.

¹¹ Müderris olabilmek için, talebenin Haşiye-i Tecrid, Haric, Dahil medreselerini bitirdikten sonra yüksek dereceli Sahn-ı Seman medresesini de tamamlayıp icazetini alması gerekirdi. Bundan sonra müderris adayları olarak nevbet denilen sırasını bekler ve eğer Anadolu'da müderris olmak istiyorsa Anadolu kazaskerinin, Rumeli'de müderris olmak istiyorsa Rumeli kazaskerinin meclisine devam edip matlab defterine adını yazdırırdı. Uzunçarşılı, age, s. 45.

¹² İpşirli, Mehmet, Osmanlı Devlet Teşkilatı, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, c. I, İstanbul 1994, s. 260.

¹³ Mecdi Mehmed Efendi, Şakaik-i Numaniye ve Zeyleri Hadaiku'ş-Şakaik, neşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, c. 1, s. 27; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, TTK Yay., Ankara 1984, s.1.

¹⁴ Maydaer, Saadet, Osmanlı Klasik Döneminde Bursa'da Bir Semt: Hisar, Emin Yayınları, Bursa 2009, s. 113; Hızlı, Mefail, Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri, İstanbul 1998, s. 25.

¹⁵ Hızlı, age, s. 197.

almaktadır. Bu medresenin, vakfiyesinin 839/1436 tarihli oluşundan hareketle XV. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiğini söyleyebiliriz.¹⁶ Bursa'da Hisar semtinde kurulan, ancak günümüze ulaşamayan bu medresenin bânisi, Çelebi Mehmed dönemi vezirlerinden Bayezid Paşa'nın oğlu İsa Bey'dir. İsa Bey, Bursa Kalesi'nde sahip olduğu mülklerinden birini imaret, diğerini ise medrese olarak kullanılmak üzere tahsis etmiştir. Medrese için ayrılan mülk, bir kışlık ev ile bir tak, onun da altında başka bir ev ve hamamdan ibaretti. Medreseye çok sayıda gelir getiren emlak vakfedilmiştir.¹⁷

Osmanlılarda vâkıfların zaman zaman inşa ettirdikleri medreselerde eğitim öğretim faaliyetini yürütecek olan müderrislerle ilgili bazı şartlar öne sürdükleri görülmektedir. Örneğin İvaz Paşa, Bursa'da inşa ettirdiği medresesinde müderris olacak kişinin vakfiyesinde belirlediği özelliklere sahip olmak kaydıyla kendi neslinden gelen biri olmasını istemiştir. Bunun için öne sürdüğü şartlar; müderrisin takva sahibi, salih ve zeki olmasının yanı sıra tefsir, hadis, usûl ve furû gibi dinî ilimlere, ayrıca Lugat, Sarf, Nahiv, Belagat, Beyan gibi edebî ilimlere bunları öğrencilere öğretebilecek düzeyde vâkıf olmasıdır.¹⁸ Yine Bursa'daki ilk medreselerden birinin

¹⁶ Topkapı Sarayı Arşivi D. 7087, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakfiyeler, 19/9. Vakfiyenin bir sureti ve tercümesi için bkz. Bilge, age, s. 257-273; Kepecioğlu, age, c. II, s. 334.

¹⁷ Bursa'daki Süle Köyü nahiyesinde Ahi Sedir olarak bilinen köyün tamamı, içindeki evleri, suları, ağaçları, pirinç, buğday, arpa v.b. tarlaları, hayvanları, köyde çalışan köleler ile birlikte vakfedilmiştir. Ayrıca İnegöl'e bağlı Uluç Köyü'nün tamamı ile Ada olarak bilinen mezraa ve arazinin yarısı ve Filedar Kalesi nahiyesinde bulunan Çavuş Köyü'ndeki değirmenler, Bursa'da Tuzpazarı'ndaki bütün dükkânlar da bu vakfa aitti. Vakfın mülklerinin bulunduğu yerler Bursa ile sınırlı değildi. Ankara'da Mürted ovası nahiyesindeki Kayı ve Şeyhler Köyleri ile Ankara'da bezzazistan, haffafistan ve kazzazistandaki dükkânlar ve Pamuk Çarşısı da vakfın emlakı arasında yer alıyordu. Eğridir (Hamidili) kazasına bağlı Küçük Fendos ve Büyük Fendos adlı köyler de bu vakfındı. Bunların dışında vakfın Edirne'de de gelir getiren evkâfi bulunuyordu. Pek tabii ki bu mülklerden elde edilen gelirler yalnızca medreseye mahsus değildi. Medresenin yanı sıra vâkıfın bağışladığı diğer bir müessese olan imaret için de kullanılıyordu. İsa Bey medrese ve imaretin dışında, ek bir vakfiye düzenleyerek bir de mescid inşa ettirmiş ve onun için de bazı farklı gelir kaynakları bağışlamıştır. Bu ek vakfiye Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki nüshada yer almaktadır. Bkz., BOA, Vakfiyeler, 19/9.

¹⁸ Pay, Salih, Bursa İvaz Paşa Külliyesi, Eğitim-San Yayınları, Bursa 1996, s. 160. İvaz Paşa Vakfiyesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Pay, ae, s. 19-20. Ayrıca vakfiyenin bir sureti için bkz. Bursa Şer'iyye Sicilleri (BŞS), C1 15b-18b. İvaz Paşa Medresesi ve müderrisleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Bilge, age, s. 123-127; Pay, age, s. 57-59; Hızlı, age, 98-103; Pay, Salih, "İvaz Paşa Medresesi Müderrisleri", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 8, c. 8, 1999, ss. 247-264.

kurucusu olan Lala Şahin Paşa da vakfiyesinde, Bursa Hisarı'nda inşa ettirdiği medresesinde müderris olacak kişinin âlim, ifadeye kâdir bir kişi olmasını ve tatil günleri dışında geçerli bir mazereti olmaksızın dersini asla terk etmemesini istemiştir. Dersini işlemediği günler için kendisine ücret verilmemesini de şart koşturmuştur.¹⁹ Aynı şekilde araştırmamıza konu olan Muslihuddin Efendi'nin görev yaptığı İsa Bey Medresesi'nin vâkîfı da, inşa ettirdiği medresede görev alacak müderrislere dair bazı şartlar öne sürmüştür. İsa Bey, medresesinde müderris olacak kişinin vasıflarına özen gösterilmesini isteyerek şer'î ilimlerde yetkin, özellikle Fıkıh ilminin usul ve furûuna vâkîf, hadis ve tefsir ilimlerini bilen fakih bir kimse olmasını talep etmiştir.²⁰ Mefail Hızlı, klasik dönemdeki Bursa Medreseleri'ni incelediği eserinde, bu medresede görev yapan 25 müderrisin ismini liste halinde vermektedir. Muslihuddin Efendi, bu listede 21'inci sırada yer almaktadır.²¹ Ona dair bilgilerimiz Bursa Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan terekesi ve ailesine dair bazı kayıtlarla sınırlıdır. Bu az sayıda ama nitelikli belgelerden hareketle, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan ve daima önemini korumayı sürdüren Bursa'da kale içinde yer alan İsa Bey Medresesi'nde, Osmanlı klasik döneminde müderrislik yapmış olan bir şahsın portresi çizilmeye çalışılacaktır. Böylece sıradan bir Osmanlı müderrisinin yaşam standardı ve ilmî düzeyine dair fikir edinebilmek için çaba sarf edilecektir.

2. Mevlana Muslihuddin Efendi ve Ailesi

Mevlana Muslihuddin Efendi, XVI. yüzyılın son çeyreğinde Bursa'da İsa Bey Medresesi'nde görev yapan bir müderristir. Henüz hayatının baharında iken Safer 995/25 Ocak 1587'de bir deniz

¹⁹ VGMA, defter no: 732, s. 75. (vakfiyenin tamamı için aynı yer, s. 74-75) Lala Şahin Paşa Medresesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bilge, age, s. 91-94; Hızlı, age, s. 26-31; Maydaer, age, s. 116-119.

²⁰ BOA, Vakfiyeler, 19/9.

²¹ Hızlı, age, s. 106, 107. İsa Bey Medresesi müderrislerinin isim listesi şöyledir: Sinaneddin Efendi (1495-96), Cafer Halife b. Muhyiddin (1537), Cafer b. Hasan (1538), Seyyidi b. Hacı Mahmud (Kanunî Devri), Muhyiddin Mehmed b. Hussameddin (1558'den önce), Mustafa Efendi (1558'den önce), Ubeydullah b. Müslim (1558), Şemseddin Ahmed Bursavî (Kanunî devri), Şemseddin Ahmed b. Bedreddin Mahmud (1560'dan önce), Nasuh Çelebi b. Mustafa (1561), Şükrullah Efendi (1565), İbrahim Çelebi (1568), Mehmed Neyli Efendi (1570'den önce), Mahmud b. Piri (1581'den önce), Muslihuddin Efendi (1582), Mustafa Çelebi (1583), Muslu Çelebi (1584), Seyyid Ali Efendi (1584), Emir Ali Çelebi (1585), Köse Abdî Efendi (1587'den önce), Muslihuddin b. Sinan (1587), Ali Efendi (Kâbil-i Vücut) (1588), Şemsi Efendi (1592), Şeyh Mehmed b. Hüseyin (1608), Mehmed b. Ahmed (1610).

yolculuğunda hayatını kaybetmiştir.²² Mirasçıları olarak geride iki küçük kız çocuğu ve eşi Takiyye Hanım'ı, ayrıca kız kardeşi Selime'yi bırakmıştır.²³ Babası Sinan "el-Hac" sıfatını taşımaktadır ve hayatta değildir. Aynı şekilde mirasçıları arasında annesi de bulunmamaktadır. Kızlarının henüz "sagire" yani buluğa ermemiş, bakıma muhtaç küçük çocuklar olmaları, Muslihuddin Efendi'nin genç yaşta olduğuna işaret etmektedir. Kızlarından Emetullah, eşi Takiyye'den dünyaya gelmişken, diğer kızı küçük Fatma'nın annesi Mehlika isimli cariyedir. Mehlika, Muslihuddin Efendi'nin cariyesi iken, "ümm-i veled" olması hasebiyle özgürlüğüne kavuşmuştur.²⁴ Her iki küçük kız çocuğunun vesayeti, merhum müderrisin eşi Takiyye Hanım'a verilmiştir. Hâkim, çocukların ihtiyaçlarının giderilmesi için her birine günde dörder akçe nafaka ödenmesini öngörmüştür. Bu bedel çocukların, babalarından kendilerine intikal etmiş olan mallarından karşılanacaktır.²⁵

Merhûmun kız kardeşi Selime yetişkin bir hanımdır ve kendisine vekâlet edebilecek yaşta bir oğlu bulunmaktadır.²⁶ Aynı zamanda Muslihuddin Efendi'nin yeğeni olan Mahmud, "Çelebi" unvanını taşıdığına göre ilmiye mensubu olmalıdır.

Muslihuddin Efendi, müderris olması hasebiyle kendisi ilmiye sınıfına mensup bulunmaktadır ve kitaplara oldukça düşkündür. Zira ölümünün ardından mahkemede kendisi hakkında görülen davalardan biri, hayattayken ödünç aldığı bir kitabı uzun bir süre sahibine geri vermemiş olmasıyla ilgilidir. Fâhru'l-ayan Hacı Kasım Çelebi, *Sadeddin* adlı kitabını birkaç günlüğüne alan Muslihuddin'in bir daha geri vermediğini ve mevcut muhallefatı²⁷ içinde bu kitabın bulunduğunu bildirerek geri istemiştir. Ancak Muslihuddin'in vârisleri durumu inkâr ederek kitabı kendisine geri vermeyi reddettikleri için Hacı Kasım durumu doğrulayacak şahitler getirmek zorunda kalmıştır.²⁸

Muslihuddin Efendi'nin kitaba olan düşkünlüğünün tek göstergesi, emanet aldığı bir kitabı uzun süre zimmetinde tutmasından ibaret değildir. Muhallefatının %10.18'lik bir kısmını

---

²² BŞS, A 137 122b, 126b, 127b, 128b.

²³ BŞS, A 137, 122b.

²⁴ BŞS, A 137 127b, 128b.

²⁵ BŞS; A 137 129a

²⁶ BŞS, A 137 126b, 128b.

²⁷ Muhallefat; ölen bir kimsenin geride bıraktığı eşyalara denir. Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1996, s. 666.

²⁸ BŞS, A 137 126b.

kitapları oluşturmaktadır. Oysa onun yaşadığı dönemde Bursa'da kitaplar, terekelerde ancak %1.7'lik bir yer işgal etmektedir.²⁹

a. Kitapları

Terekelerde kitapların hangi sırada kaydedileceğine dair yerleşmiş bir teâmül bulunmamaktadır. Ölen kişinin kitapları terekenin başında veya sonunda toplu halde yazılabileceği gibi, diğer eşyalarla karışık bir şekilde de kaydedilebilmiştir.³⁰ Muslihuddin Efendi'nin terekesinde ise kitaplar, diğer tüm mal varlığından önce kaleme alınmıştır. Kitapların diğer mal varlığından ayırt edilebilmesi için her birinin başına "kitap" kelimesi yazılmıştır. Kitapların isimleri nadiren orijinalinde olduğu gibi, bazen yazarının adıyla ve bazen de halk arasında şöhret bulan ismiyle kaydedilmiştir.³¹ Kitapların bilirkişi tarafından belirlenen fiyatlarında, kitabın fizikî durumu, eski ya da yeni oluşu, müstensihinin kim olduğu, cilt durumu, tezhipli olup olmaması vb. özelliklerin etkili olabileceği düşünülmektedir.³²

Kitaplar, konularına ya da yazarlarına göre herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutulmaksızın karışık bir şekilde yazılmıştır. Hatta aynı eser, birkaç farklı yerde geçebilmiştir. Terekede bu şekilde karışık olarak kaydedilmiş olan kitaplar, aşağıda ilim dallarına göre tasnif edilerek tablolştırılmıştır.

a. 1. Tefsir

Osmanlı ulemâsının medreselerde çoğunlukla ders kitabı olarak okutmayı tercih ettikleri başlıca iki tefsir bulunmaktadır. Bunlardan biri Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri'nin (ö. 538/1143) *Keşşâf* diye tanınan *el-Keşşâf 'an Hakaiki't-Tenzil* adlı eseri, diğeri ise Nasıruddin Said Abdullah b. Ömer Kadi el-Beydavî (ö. 692/1292) tarafından kaleme alınan *Envaru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*'dir.³³ Her iki eser, medreselerin yanı sıra halk nazarında da ön plana çıkmış, itibar kazanmış tefsirler olup XVI. yüzyılda Bursa'da yaygın olan kitaplar arasında yer almıştır.³⁴ Ancak merhum müderris Muslihuddin'in terekesinde bu eserlerden

---

²⁹ Karataş, agt, s. 26.

³⁰ Kitapların terekelerde yer alış biçimleri için bkz. Karataş, agt, s. 14, 15.

³¹ Terekelerde yer alan kitapların hangi adlarla kaydedildiğine dair bkz. Karataş, agt, s. 15-16.

³² Bkz. Karataş, agt, s. 26.

³³ Bilge, age, s. 43; Unan, Fahri, Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi, TTK yay., Ankara 2003, s. 342, 343; Uzunçarşılı, age, s. 23.

³⁴ Karataş, agt., s. 60.

biri olan meşhur Keşşaf Tefsiri bulunmamaktadır. Sadece Beydavî Tefsiri yer almaktadır.

a. 2. Hadis

Osmanlılarda Hadis ilmine verilen önemin bir sonucu olarak, ilk dönemlerden itibaren Hadis ilminin öğretimine ağırlık veren ihtisas medreseleri olan Darühadislerin kurulmaya başlandığı görülmektedir.³⁵ Darühadisler derece itibariyle diğer medreselerden üstün tutuluyordu. Bununla birlikte, Darühadis olmayan medreselerde de hadis ilminin öğretilmesine özen gösterilmiştir.³⁶ Fatih, Sahn-ı Seman medreselerinde derse başlamadan önce müderrislerin *Mesâbih*, *Meşârik*, *Buharî* ve *Müslim*'den bir miktar hadis naklettikten sonra esas derslerine başlamalarını istemiştir.³⁷ Bu eserlerden *Meşârik* olarak bilinen *Meşâriku'l-Envar*³⁸ ve şerhi³⁹ Müderris Muslihuddin'in terekesinde de yer almaktadır. Bunların dışında Begavî'nin meşhur eseri *Mesâbihu's-Sünne*⁴⁰, *Hısnu'l-Hasîn*⁴¹

³⁵ Karacabey, Salih, "XV. ve XVI. Asır Osmanlı Medreselerinde Hadis Öğretimi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 4, c. 4, 1992, ss. 227-234, s. 228.

³⁶ Bilge, agt, s. 45.

³⁷ Karacabey, agm, s. 230.

³⁸ Radiyyuddîn Hasan b. Muhammed es-Sagâni'nin (ö. 650/1252) Hadis alanındaki eseri olup tam adı "Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyyeti min Sıhâhi'l-Ahbârî'l-Mustafaviyye'dir. Buharî ve Müslim'deki hadislerin senedleri ve tekrarları çıkarılarak derlenmiş olan eserde 2250 hadis bulunmaktadır. Katip Çelebi, Keşf el-Zunûn, (nşr. Ş. Yaltkaya-R. Bilge), MEB, İstanbul 1972, c. II, s. 1688-1690; Fazlıoğlu, Şükran, "Ta'lim İle İrşâd Arasında: Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Medrese Ders Müfredatı", http://www.ihsanfazioglu.net/Sukran_Fazioglu/Erzurumlu_Ibrahim_Ders_Mufredati.pdf, 20.12.2010, s. 64.

³⁹ Radiyyuddin Hasan b. Muhammed es-Sâgâni'nin (ö. 650/1252) eseri olan Meşâriku'l-Envâr'a çok sayıda şerh yazılmıştır. Bunlardan bazıları; Ekmeleddin Muhammed b. Mahmud el-Babertî (ö. 786/1384), Mecdeddin Ebu Tahir el-Feyruzabâdî ez-Şirazî, Hayreddin Hıdır b. Ömer el-Atûfî (ö. 758/1357)'dir. Fazlıoğlu, agm, s. 65.

⁴⁰ Kitabın tam adı; Mesâbihu's-Sünne'dir. Begavî el-Ferrâ (ö. 516/1222) tarafından yazılan bu eser, güvenilir hadis kaynaklarından seçilen hadislerin konularına göre tasnifinden oluşmuştur. 4719 hadisi içeren esere çok sayıda şerh ve talik yazılmıştır. Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak da okutulmuştur. Karataş, Ali İhsan, "XVI. Yüzyılda Bursa'da Tedavüldeki Kitaplar", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 10, Sayı: 1, 2001, ss. 209-230, s. 212; Uzunçarşılı, age, s. 41; Bilge, age, s. 47.

⁴¹ Kitabın tam adı; el-Hısnu'l-Hasîn min Kelâmi Seyyidi'l-Mürselin'dir. Kitabın başlığının Türkçesi, (Peygamberlerin efendisinin sözünden oluşan sağlam kale)dir. Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî'nin (öl. 833/1429), sahîh hadislerden derlediği dua, vird ve zikirleri ihtiva eden kitabdır. 791/1389'da Şam'da yazılan eserde dua ve zikrin fazileti, adabı, müstecab

da Muslihuddin'in mal varlığı arasında bulunan diğer önemli hadis kitaplarıdır. *Şir'atü'l-İslam*⁴² adlı eserden ise terekede iki adet kayıtlıdır ve ikisinin fiyatları oldukça farklıdır.

a. 3. Fıkıh

İslam hukukuna dair çalışmalar, genel olarak usûl ve furû başlıkları altında sınıflandırılır. Bunlardan Usûl-ı Fıkıh, fıkıh ilminin temel prensipleri olan Kur'ân, sünnet, icmâ ve kıyasa dayanılarak hüküm çıkarmanın usûllerini ele alan bir ilimdir. Muslihuddin Efendi'nin terekesinde yer alan Fıkıh Usûlüne dair kitaplar, Sadruşşeria Ubeydullah b. Mesud el-Buhari'nin⁴³ (ö. 747/1347), yine kendi telif ettiği *Tenkîhu'l-Usûl* adlı eserine *et-Tavdîh fî Halli Gavâmizi't-Tenkîh* adıyla yazdığı şerhle, bu esere Taftazanî (792/1390) tarafından kaleme alınan *et-Telvih fî Keşfi Hakaiki't-Tenkîh* adlı haşiyedir. Bu üç eser, *Tenkîh*, *Tavdîh* ve *Telvih*, Osmanlı medreselerinde başlıca fıkıh kitapları olarak genellikle birlikte okutulmuşlardır ve bunlar arasında en fazla öne çıkanı da *Telvih* olmuştur.⁴⁴ Dolayısıyla, İsa Bey Medresesi'nde de Fıkıh Usûlünde *Tavdîh* ve *Telvih*'in okutulmuş olduğu düşünülebilir.

İsa Bey Medresesi'nin vakfiyesinde Fıkıh ilmine verilen özel önemin doğal bir sonucu olarak, müderris Muslihuddin'in kitapları arasında Fıkıh kitaplarının sayısı, diğerlerinden biraz daha fazladır. Buna göre terekede fıkıh ilmine dair 12 furû, 2 de usûl kitabı bulunmaktadır. Furû kitaplarından ikisi aynı eserdir. Bunlardan birincisi olan *Hidaye*, Ali b. Ebubekir el-Merginanî (ö. 593/1196)'nin yine kendi telif ettiği bir eser olan *Bidayetü'l-Mübtedîye* yazdığı şerhtir.⁴⁵ *Hidaye*, Osmanlı fıkıh âlimlerinin en çok etkilendiği ve esas aldığı furû şerhi olarak, Osmanlı medreselerinde ileri düzey ders

---

olduğu vakitler, ism-i azam ve esmâu'l-hüsna, sabah ve akşam yapılan dualar, ölüncüye kadar tekrar edilecek dualar, zikir, istiğfar, Kur'ân-ı Kerim'in fazileti ve Peygamber Efendimiz'e salâtin fazileti ele alınmıştır. Fazlıoğlu, agm, s.30; Katip Çelebi, age, c. I, s. 669.

⁴² Tek cilt halinde yazılmış olan eser, altmış bir bölümden oluşmaktadır. Katip Çelebi, age, c. II, s. 1044.

⁴³ Sadruşşeria hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. aydın, Ömer, "Türk Kelâm Bilgini Sadru's-Şeria es-Sânî (ö.747/1346)", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı: 3, Erzurum 1995, ss. 181-196, s. 193.

⁴⁴ Cici, Recep, "Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar", UÜİFD, sy. 8, c. 8, 1999, s. 223, 224. Katip Çelebi, age, c. I, s. 496-498; Cici, age, s. 45, 46; Fazlıoğlu, agm, s. 62, 63.

⁴⁵ Katip Çelebi, age, c. II, s. 2032.

kitabı olarak okutulmuştur.⁴⁶ Diğeri ise *İslah-ı İzah* olup, Kemal Paşazade (ö. 940/1534) tarafından Tacüşşeria'nın meşhur kitabı *Vikaye* üzerine kaleme alınmış bir şerhtir. Tacüşşeria (ö. VIII. Asır/h. XIV. asır), *Hidaye*'den yaptığı seçmelerle, torunu Sadruşşeria için *Vikayetü'r-Rivaye fi Mesaili'l-hidaye* adlı bir eser kaleme almıştır. Kemal Paşazade, mutûn-ı erbaanın⁴⁷ ilki addedilen bu eserde gördüğü bazı eksiklik ve yanlışlıkları göstermek üzere önce *İslahu'l-Vikaye* adlı bir eser yazmış, daha sonra da bu eserini *el-İzah* adıyla şerhetmiştir.⁴⁸ Terekede bu eserden biri 800, diğeri 260 akçe değerinde olmak üzere iki adet bulunmaktadır. Kitapların aralarındaki fiyat farkının fazlalığı, fizikî durumlarından vb. kaynaklanıyor olabilir.

Muslihuddin'in terekesinde *Feraiz-i Molla Sin*⁴⁹ olarak kaydedilen eserin, Siracuddin Muhammed b. Mahmud b. Abdurreşid es-Secâvendî'nin (ö. 596/1200) kaleme aldığı *el-Feraizu's-Sirâciyye* olduğu tahmin edilmektedir. Hanefi mezhebine göre miras ve nafaka taksiminin anlatıldığı bu esere pek çok şerh yazılmış ve bu eser şerhleriyle birlikte Osmanlı medreselerinde yaygın bir biçimde okutulmuştur.⁵⁰ Bu esere yazılan şerhlerden bazıları şunlardır; Şeyh Ekmeleddin (ö. 786/1384), Ahmed Şihabeddin es-Sivasî (ö. 803/1400), Seyyid Şerif Cürcanî (ö. 816/1413), Taftazani'nin talebesi Burhaneddin Haydar el-Herevî (ö. 830/1426), Şemseddin el-Fenarî (ö. 834/1430), Seyfeddin Ahmed el-Herevî (ö. 916/1510), Şeyhülislam İbn Kemal (ö.940/1533). Osmanlı medreselerinde en yaygın olarak okutulmuş olanı, Seyyid Şerif'in kaleme aldığı feraiz şerhi olmuştur.⁵¹ Terekede *Şerh-i Feraiz* olarak kaydedilen eser de büyük ihtimalle ona ait olmalıdır. Seyyid Şerif'e ait olan bu meşhur şerhe, Fatih ve II. Bayezid devri ilim adamlarından olan Muhyiddin Muhammed b. Ali el-Acemi er-Rumî, *Haşiye 'alâ Şerhi'l-Feraizi's-Siraciyye li's-Seyyid Şerif* adlı bir haşiye kaleme almıştır.⁵²

⁴⁶ Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", UÜİFD, c. 17, sy. 1, 2008, ss. 25-46, s. 37; Bilge, age, s. 48; Fazlıoğlu, agm, s. 35; Cici, age, s. 313.

⁴⁷ *Vikayetü'r-Rivaye fi Mesaili'l-Hidaye*, Muhtâr, Mecma'u'l-Bahreyn ve Kenzü'd-Dekaik adlı furû eserleri "el-mutûnu'l-erbaa" yani dört metin olarak bilinirler.

⁴⁸ Cici, agm, s. 225-227

⁴⁹ Burada Sin'le kastedilen, Arap alfabesinin on ikinci harfidir. Muhtemelen müellifin adının baş harfi verilmekle yetinilmiştir.

⁵⁰ Bilge, age, s. 49, 50; Hızlı, agm, s. 38; Fazlıoğlu, agm, s. 62

⁵¹ Fazlıoğlu, agm, s. 62; Cici, Recep, Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları Kuruluşun Fatih Devri Sonuna Kadar, Bursa 2001, s. 49. Katip Çelebi, age, c. II, s. 1247-1250.

⁵² Cici, age, s. 49, 253.

Muslihuddin'in kitapları arasında yer alan 80 akçe değerindeki *Haşiye-i Acem*'in de bu eser olduğu düşünülmektedir.

Muslihuddin Efendi'nin diğer fıkıh kitaplarından ikisinin daha mutûn-ı erbaadan olduğu görülmektedir. Bunlardan *Mecma'* şeklinde kaydedilmiş olan *Mecma'u'l-Bahreyn ve Mültekâu'n-Nahreyn* hanefî fakihlerinden İbn es-Sâati olarak tanınan Muzafferuddin Ahmed b. Ali'nin (ö. 694/1295) eseridir. Müellifinin, Kudûri'nin *Muhtasar*'ı ile Ebu Hafs en-Nesefi'nin (ö. 537/1142) *Manzûmesi*'ni esas alarak ortaya koyduğu bu esere çok sayıda şerh, haşiye ve muhtasar yazılmıştır.⁵³ Cici, bu eserin Osmanlı medreselerinde temel ders kitabı olarak okutulduğuna dair kesin veriler bulunmamakla birlikte, önemine binaen yardımcı kitap olarak okutulduğu görüşündedir.⁵⁴ Gerek bir müderrisin terekesinde yer almış olması, gerekse eserin halk arasında yaygın olarak kullanılması, bu görüşü destekler niteliktedir. Zira Karataş'ın XVI. yüzyılda Bursa'da yaygın olan kitapları belirlemek amacıyla, terekelere dayanarak yaptığı çalışmasında ele alınan 2098 kitaptan 241'i Fıkıh alanında olup, bunların da 24'ü *Mecma'* adlı eserdir. Böylece *Mecma'*, söz konusu terekelerdeki fıkıh kitapları içerisinde üstünlüğü 28 adetle elde eden Kudûri'den sonra, XVI. yüzyılda Bursa halkının sahip olduğu en yaygın ikinci fıkıh kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁵ Bu dönemin terekelerinde en yaygın fıkıh kitabı olan Kudûri'nin (ö. 428/1037) *Muhtasar*'ının ise kendisi değil de şerhi Muslihuddin Efendi'nin terekesinde yer almaktadır.⁵⁶

Mutûn-ı erbaadan olup terekede yer alan son kitap ise, Ebu'l-Fadl Mecdüddin el-Mevsili (ö. 683/1284) tarafından yazılmış olan *Muhtar*'dır.⁵⁷ Asıl adı *el-Muhtâr li'l-Fetva* olan eser, Muslihuddin Efendi'nin terekesinde 102 akçe değer biçilerek yer almıştır.

Terekedeki en pahalı fıkıh kitabı ise 1530 akçe değerindeki meşhur furû kitabı *Dürer ve Gurer*'dir. Aslında *Dürerü'l-Hukkam*, Molla Hüsrev'in yine kendi eseri olan *Gureru'l-Ahkâm* adlı eserine yazdığı şerhtir.⁵⁸ Osmanlı Devleti'nde kadı, müftü ve müderrislerin başvuru kitapları arasında yer almıştır.⁵⁹

Müderris Muslihuddin'in bunların dışında, sahip olduğunu düşündüğümüz bir fıkıh kitabı daha bulunmaktadır. Terekede

⁵³ Katip Çelebi, age, c. II, s. 1599; Cici, agm, s. 228-230.

⁵⁴ Cici, agm, s. 230.

⁵⁵ Karataş, agt., s. 25, 39-42.

⁵⁶ Muhtasar ve şerhleri için bkz. Katip Çelebi, age, c. II, s. 1631, 1632; Özel, Ahmet, Hanefî Fıkıh Alimleri, Ankara 1990, s. 37.

⁵⁷ Cici, agm, s. 228

⁵⁸ Katip Çelebi, age, c. II, s. 1199.

⁵⁹ Fazhoğlu, agm, s. 35; Uzunçarşılı, age, s. 22, 229; Cici, age, s. 48.

sadece “Yakup Paşa” olarak kaydedilen bu kitabın, Yakup Paşa b. Hızır Bey b. Celaleddin (ö. 891/1486) tarafından yazılmış fıkıh ilmine dair bir eser olması ihtimali oldukça güçlüdür. Yakup Paşa, Bursa’da Sultaniye ve İstanbul’da Sahn medreselerinde müderrislik yapmasının yanısıra, bir ara Bursa kadılığı görevini de yerine getirmiştir. Eserleri fıkıh ilmine dairdir. Fıkıh ilminin usûl ve furûuna dair olan bu eserler şunlardır; *Haşiye ‘alâ Şerhi’l-Vikâye* ve *Hâşiye ‘alâ Haşiyeti’l-Muhtasar li’s-Seyyid*. Terekede “Yakup Paşa” olarak nitelendirilen eser, bunlardan biri olmalıdır.⁶⁰

a. 4. Kalam

Muslihuddin Efendi’nin terekesinde, kelama dair altı eser bulunmaktadır. Üstelik bunların dördü birden “Şerh-i Tecrid”dir. Kalam ilminin yanısıra matematik ve astronomide de bilgi sahibi olan ilim adamı Nasiruddin Tusi’nin (ö. 672/1273) kalam ilmine dair meşhur eseri *Tecridü’l-Kelam’a* yazılmış olan çok sayıda şerh ve haşiye mevcuttur.⁶¹ Bunlar arasında en meşhurları; Ali Kuşçu, İbn Kemal, Hafız-ı Acemî, Kınalızade Ali Çelebi gibi ilim adamları tarafından yazılmıştır.⁶² İlk dönem Osmanlı medreselerinde en fazla okutulanı ise, Şemseddin Mahmud b. Abdurrahman b. Ahmed Isfahanî’nin (ö. 746/1345) kaleme aldığı *Tesdidü’l-Kavâid fi Şerhi Tecridi’l-Akaid* adlı şerhtir. Bu şerhe Seyyid Şerif Cürcânî *Haşiyetü’t-Tecrid* ismiyle meşhur olan bir haşiye yazmıştır.⁶³ Fatih, Sahn-ı Seman medreselerinde bu haşiyenin okutulmasını istemiştir.⁶⁴ Muslihuddin Efendi’nin terekesindeki *Şerh-i Tecrid*’lerin yazarının ismi bildirilmediğinden, dört kitabın da aynı müellife mi ait olduğu, yoksa farklı farklı yazarlara ait şerhler mi oldukları anlaşılamamaktadır.

Muslihuddin Efendi’nin diğer bir kalam kitabı, Akaid-i Neseî, Metn-i Akaid gibi adlarla tanınan, Necmeddin Ebu Hafs Ömer b. Muhammed en-Neseî’nin (ö. 537/1142) eseridir.⁶⁵ Terekede yalnızca *Akaid* adıyla kaydedilmiş olup, değeri okunamamaktadır.

⁶⁰ Yakup Paşa ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cici, age, 228-231; kş, Mecdî Mehmed Efendi, Şakaik-ı Numaniye ve Zeyleri Hadaiku’ş-Şakaik, neşr. haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı yay., İstanbul 1989, c. I, s. 196-197; Baldirzade Selisî Şeyh Mehmed, Ravza-i Evliya, haz. Mefail Hızlı- Murat Yurtsever, Arasta yay., Bursa 2000, s. 270, 271.

⁶¹ Katip Çelebi, age, c. I, s. 346, 351.

⁶² Unan, Fahri, “Osmanlı Medrese Ulemâsı: İlim Anlayışı ve İlmî Verim”, SBD, 5/2, ss. 14-33, s. 30

⁶³ Katip Çelebi, age, c. I, s. 346, 347.

⁶⁴ Bilge, age, s. 54; Uzunçarşılı, age, s. 25; Karataş, agm, s. 216.

⁶⁵ Fazhoğlu, agm, s. 55; Katip Çelebi, age, c. II, s. 1145-1149; Bilge, age, s. 53.

Mevâkıf, Adudüddin Abdurrahman ibn Ahmed el-İci (ö. 756/1355) tarafından kaleme alınmış kelam ilmine dair bir eserdir. Tam adı *Mevâkıf fî İlmi'l-Kelam*'dir.⁶⁶ Osmanlı medreselerinde okutulan eserlerden biridir.⁶⁷ Bu eseri, Taşköprüzade öğrenciliği esnasında Kocalı Seydi Muhyiddin Efendi'den okuduğunu bildirmektedir.⁶⁸ *Mevâkıf*'a en güzel şerhi Seyyid Şerif Cürcanî yazmıştır ve bu şerh Osmanlı medreselerinde okutulmuştur.⁶⁹ Muslihuddin Efendi'nin terekesinde 400 akçe değer biçilen eser bu olmalıdır.

a. 5. Mantık

Muslihuddin Efendi'nin Mantık ilmine dair sekiz kitabı bulunmaktadır. Bu eserlerin genellikle Osmanlı medreselerinde mantık alanında okutulan ve ilim dünyasında ön plana çıkan *İsagoci*⁷⁰, *Şemsiye*⁷¹ ve bunların şerhleri *Hüsâm Kâtî*⁷², *Tasdikât*, *Haşiye-i Küçük*⁷³ gibi meşhur eserler olduğu görülmektedir.

⁶⁶ Katip Çelebi, age, c. II, s. 1891-1894.

⁶⁷ Bilge, age, s. 55; Karataş, agm, s. 216; Görgün, Tahsin, "İci, Adudüddin", DİA, İstanbul, c. 21, 2000, ss. 410-414; Duman, Ali, "Taşköprüzade Ahmed Efendi ve Mevzu'âtü'l-'Ulûm'da Yer Alan Usul ve Fıkıh ile İlgili İlimler", Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004/1, c. III, sayı: 5, ss. 47-64, s. 50.

⁶⁸ Mecdi Efendi, Tercüme-i Şakaik-i Numaniyye, Tab'hane-i Âmire, 1269, s. 525.

⁶⁹ Uzunçarşılı, age, s. 25; Unan, Osmanlı Medrese Ulemâsı, s. 30.

⁷⁰ İsagoci, beş külliye anlamına gelen Yunanca bir kelimedir. Eserin yazarı Esirüddin Mufazzal b. Ömer el-Ebherî (ö. 700/1300)'dir. Mantık ilmine dair olan ve son dönemlere kadar Osmanlı medreselerinde okutulan bu esere çok sayıda şerh ve haşiye yazılmıştır. Bilge, age, s. 57, 58. Katip Çelebi, age, c. I, s. 206-208.

⁷¹ Eş-Şemsiyye fî'l-Mantık, Necmeddin Ali b. Ömer el-Katibî el-Kazvîni'nin (ö. 675/1277) hocası Şemseddin Muhammed için telif ettiği ve Kevakib-i Seba'ya göre iktisadın orta rütbesinde okutulan eserdir. Farabi ve İbn Sina geleneğine uygun olarak yazılan ve XIX. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı medreselerinde okutulan başlıca mantık kitaplarından olan bu eser, bir mukaddime, üç makale ve bir hatimeden mürekkep olup, yaklaşık 20 varaktır. Çaldak, Hüseyin, "Necmeddin Ali bin Ömer El-Kâtibî El-Kazvîni, Hayatı, Eserleri ve "Şemsiyye"si", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi c. 3, sy. 1, 1999, <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/dergi.php?name1=ilahiyatfakultesi&yl=1999&cilt=3&sayi=1>, 12.01.2011, s. 9, 13; Bilge age, s. 58, 59; Fazlıoğlu, agm, s. 48; Yavuz, Yusuf Şevki, "Kâtibi, Ali b. Ömer", DİA, Ankara 2002, c. 25, s. 41-42.

⁷² Hüsâm Kâtî, Esirüddin el-Ebherî'nin (ö. 700/1300) İsagoci adlı mantık kitabına, Hüsameddin Hasan el-Kâtî (ö. 760/1359) tarafından yazılan muhtasar bir şerhtir. Katip Çelebi, age, c. I, s. 206-208; Fazlıoğlu, age, s. 47.

⁷³ Şemsiyye'nin Kutbeddin Muhammed Tahtavi (ö. 766/1364) tarafından yazılmış olan şerhine Seyyid Şerif Cürcanî bir haşiye kaleme almıştır. "Küçük

a. 6. Tasavvuf/Ahlak

Terekede yer alan ve Tasavvuf/Ahlak başlığı altında sınıflandırılmış olan eserler, öğretici tarzda yazılmış, belîğ nasihatler, ibretlik hikayeler içeren Farsça *Gülistan*⁷⁴ ile onun şerhi ve Attar'ın *Pend-namesinin*⁷⁵ yanısıra yüzyıllarca halk arasında okunagelen ve hemen her evde bulundurulmuş meşhur Türkçe eser Muhammediye'den ibarettir. Ayrıca zikirleri ihtiva eden *Ezkâr* adlı bir eser de Muslihuddin Efendi'nin kitapları arasında yerini almıştır.

a. 7. Edebiyat

Muslihuddin'in mal varlığı arasında yerini bulan *Yusuf (u) Züleyha*⁷⁶, *Kaside-i Bürde*, *Makamat*⁷⁷, *Muallakat-ı Seb'a* ve *Hüsn-i Dil*⁷⁸ adlı edebî eserler, tıpkı tasavvuf alanında sahip oldukları gibi, onun daha ziyade klasiklere ilgi duymakla birlikte çağdaşlarının ortaya koyduğu eserleri de edindiğini göstermektedir.

a. 8. Belagat

Osmanlı medreselerinin derecelendirilmesinde alttan ikinci dereceye "miftah" adı verilmektedir. Bu ad, Sekkâkî'nin meşhur belagat kitabı *Miftâhu'l-Ulûm*'a atfen verilmiştir.⁷⁹ *Miftâhu'l-Ulûm*, sarf, nahiv ve meanî olmak üzere üç bölümden oluşmuş bir kitaptır.⁸⁰ Osmanlı medreselerinde daha ziyade belagatla ilgili olan

---

Haşiye" adıyla tanınan esere de çok sayıda haşiye yazılmıştır. Bilge, age, s. 58, 59.

⁷⁴ Muslihuddin Sadi Şirazi'nin (ö. 691/1292) makame türündeki Farsça eseridir. 656/1258 yılında kaleme alınmış olan bu eserde, padişahların hal ve hareketleri, dervişlerin ahlakı, kanaatin fazileti, sukût etmenin yararları, aşk ve gençlik, güçsüzlük ve ihtiyarlık, terbiyenin etkisi, sohbet adabını Farsça ve Arapça beyitler, garip hikayeler ve latifelerle süsleyerek anlatmıştır. Esere çok sayıda şerh yazılmıştır. Bkz. Yazıcı, Tahsin, "Gülistan", DİA, İstanbul 1996, c. 14, s. 240-24; Katip Çelebi, c. II, s. 1504.

⁷⁵ Attar *Pend'i/Pendnâme*, latif ve belîğ nasihatler içeren manzum Farsça bir eserdir. Fazlıoğlu, agm, s. 37; Katip Çelebi, age, c. I, s. 255.

⁷⁶ Kur'an-ı Kerim'deki Yusuf ve Züleyha kıssasını ele alan bu eser, pek çok müellif tarafından kaleme alınmıştır. Dolayısıyla buradaki eserin yazarını belirleyebilmek de mümkün değildir. Karataş, agm, s. 219.

⁷⁷ Elli hikayeden oluşan bu eser, henüz müellifi hayattayken meşhur olmuş ve pek çok dile çevrilmiştir. Karataş, agm, s. 220; bkz. Kılıç, Hulusi, "Hariri", DİA, İstanbul 1997, c. 16, ss. 191-192; s. 191; Katip Çelebi, age, c. II, s. 1787.

⁷⁸ *Hüsn-i Dil*, İranlı şair Fettahî'nin manzum-mensur karışık şekilde yazılmış alegorik eseri olup, Lamii Çelebi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Kut, Günay, "Lamii Çelebi", DİA, Ankara 2003, c. 27, s. 96.

⁷⁹ Uzunçarşılı, age, s. 27.

⁸⁰ Eser ve şerhleri için bkz. Katip Çelebi, age, c. II, s. 1762,1768.

üçüncü bölümü ile Cürcanî ve Taftazani'nin yaptığı şerhler okutulmuştur.⁸¹ XVI. yüzyıl Bursa terekeleri üzerine yapılan araştırmalarda bu dönemde eserin kendisinden ziyade şerhlerine rastlanılmıştır.⁸² Celaleddin Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvinî, *Miftahu'l-Ulûm* adlı eserin üçüncü bölümüne *Telhîsu'l-Miftah* adlı bir hulasa yazmıştır. Ancak bu eser, ilmî çevrelerde kitabın aslından daha fazla şöhret bulmuş ve büyük ilgi görmüştür. Bu ilginin doğal sonucu olarak da bu esere pek çok şerh yazılmış, bunlardan biri olan Taftazani'nin kaleme aldığı *Mutavvel* adlı uzun şerh, Osmanlı medreselerinde yaygın olarak okutulmuştur.⁸³ Taftazani, aynı esere *Muhtasar* adlı daha kısa bir şerh daha yazmış ve onun bu her iki eserine çok sayıda şerh ve haşiye kaleme alınmıştır. İşte bunlardan biri "Hasan Çelebi" diye şöhret bulan Hasan b. Muhammed Şah el-Fenari'nin (ö. 886/1481) haşiyesi olup, müderrisimize ait olan kitabın yazarı olmalıdır.⁸⁴ Hem Fars dilinin, hem de belagat konularının öğretiminde ezberletilen Farsça bir divan olan ve ilmî, ahlakî, felsefî mazmunları ihtiva eden *Divan-ı Hafız*⁸⁵ da terekede yer alan diğer bir eserdir.

a. 9. Sarf

Muslihuddin Efendi'nin Arap Dili gramerinin, kelime türemesi ve fiil çekimlerine dair bir ilim olan sarfla ilgili kitapları, Osmanlı medreselerinde okutulan eserlerdir. Bunlardan *Maksud*⁸⁶, fiil çekimlerini konu alan ve yazarı bilinmeyen bir eser olup medrese öğrencileri için vazgeçilmez sayılırdı. Ahmed b. Ali b. Mesud (ö. 700/1300) tarafından yazılan *Merahu'l-Ervah* ise medreselerde *et-Tasrîfu'l-İzzî*'den sonra okutulan geniş kapsamlı bir sarf kitabıdır. Karaca Hoca'nın oğlu Molla Hasan Paşa, Kara Sinan gibi pek çok Osmanlı ilim adamı tarafından esere çok sayıda şerh ve haşiye yazılmıştır.⁸⁷

⁸¹ Bilge, age, s. 55, 56; Uzunçarşılı, age, s. 27; Hızlı, agm, s. 35; Karataş, agm, s. 216.

⁸² Karataş, agm, s. 216.

⁸³ Fazlıoğlu, agm, s. 51; Karataş, agm, s. 216, 217; Bilge, age, s. 56; Uzunçarşılı, age, s. 26, 27; Katip Çelebi, age, c. I, 473-479.

⁸⁴ Katip Çelebi, age, c. I, s. 474; Fazlıoğlu, agm, s. 52.

⁸⁵ Fazlıoğlu, agm, s. 42.; Katip Çelebi, age, c. I, s. 783, 784.

⁸⁶ Osmanlı medreselerinde sarf konusunda okutulan temel eserlerdendir. Yazarı bilinmeyen bir eser olup çok sayıda şerhi bulunmaktadır. Hızlı, agm, s. 34; Fazlıoğlu, agm, s. 39.

⁸⁷ Fazlıoğlu, agm, s. 40; Bilge, age, s. 61; Katip Çelebi, age, c. II, s. 1651.

a. 10. Nahiv

Arapça, Osmanlı medreselerindeki en temel alet ilimlerinden biri olduğundan, Arap dilinin öğretiminde titizlik gösteriliyordu. Sarf ve nahiv şeklinde iki ayrı bölümde sınıflandırılan Arapça gramerinin nahve dair önemli eserleri arasında yer alan *Mufassal*⁸⁸, *Muhtasar*⁸⁹, *Avamil*⁹⁰ ve *Mugni'l-Lebib*⁹¹, Muslihuddin'in terekesinde kaydedilmiş nahiv kitapları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan Cürcani'nin *Avamil'i* ile İbn Hişam'ın *Mugni'l-Lebib'i* daha ziyade öğrencilerin medreselerdeki ilk dönemlerinde okudukları eserlerdir.

a. 11. Sözlük

Muslihuddin'in sahip olduğu dört adet sözlükten üçü, 2 ciltlik *Kamus*⁹², *Muhtar-ı Sihah*⁹³, 2 cilt *Cevheri*⁹⁴ Arapça'dan Arapça'ya

---

⁸⁸ Mufassal ve haşiyeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Katip Çelebi, age, c. II, s. 1774-1777.

⁸⁹ Carullah b. Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri'nin (ö. 538/1143) ünlü eseri "Mufassal"a yine kendisi tarafından yazılan şerhtir. Fazlıoğlu, agm, s. 44.

⁹⁰ Abdülkahir el-Cürcani'nin kaleme aldığı eserde, Arapça'da kelimelerin cümle içindeki irabına etki eden yüz tane amili örnekleriyle işlenmiştir. Medreselerde özellikle ilk dönemlerde okutulan nahiv kitabıdır. Fazlıoğlu, agm, s. 43. Durmuş, İsmail "Avamilü'l-Mie", DİA, İstanbul 1991, c.4, s. 106; Bilge, age, s.62; Katip Çelebi, age, c. II, s. 1179-1180.

⁹¹ Aşağı dereceli Osmanlı medreselerinde okutulan Arapça gramerine dair nahiv kitabıdır. Şemseddin Fenari'nin oğullarına, sekiz bab üzerine düzenlenmiş olan bu eseri mutlaka okumalarını vasiyet ettiği bildirilmektedir. Uzunçarşılı, age, s. 30; Bilge, age, s. 62

⁹² Mecdeddin Muhammed b. Yakup el-Firuzâbâdi eş-Şirâzi'nin (ö. 817/1415) Cevheri'nin ekolüne göre düzenlediği 813/1410 yılında tamamladığı iki ciltlik Arapça-Arapça sözlüktür. Tam adı; "el-Kamus el-Muhit ve el-Kabus el-Vasit el-cami limâ zehebe min kalam el-Arab şematit"dir. İki defa Türkçe'ye tercüme edilmiştir. İlk tercümesi, Merkezzade Ahmed Efendi tarafından el-Babus adıyla, ikincisi de Ahmed Asım Efendi'nin (ö. 1235/1819) kaleminden "el-Okyanus el-basit fi tercemeti el-kamus el-muhit" ismiyle yapılmıştır. Fazlıoğlu, agm, s.29. bkz. Kılıç, Hulusi, "el-Kamüsü'l-Muhit", DİA, İstanbul 2001, c. 24, s. 287-288.

⁹³ Muhtaru's-Sihah, Ebu Bekir er-Razi'nin, Ebu Nasr İsmail b. Hammad Cevheri'nin (ö. 398/1007) es-Sihah adlı eserinden bazı kelimeleri seçerek hazırlanmış olduğu bir lügattir. Razi, lügatinin başında, kelimeleri seçerken, bir fıkıh âliminin, hafızın, muhaddisin ve edebiyatçının neleri bilmesi gerektiğini dikkate aldığını bildirmektedir. Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkadir er-Razi, Muhtaru's-Sihah, Mısır 1329h., s. 2; Katip Çelebi, age, c. II, s. 1073.

⁹⁴ Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevheri'nin (ö. 393/1003) sadece sahih kelimeleri içeren meşhur sözlüğüdür. Sihah Tacü'l-Luga ve Sihahu'l-Arabiyye, Tacü'l-luga, Sihahü'l-luga, es-Sihah fi'l-luga gibi isimlerle anılmaktadır. Fazlıoğlu, agm, s. 28, Katip Çelebi, age, c. II, s. 1071-1073.

iken, sadece *Sihah-ı Acem*⁹⁵ Farsça-Türkçe bir lügattir. Bu durumda müderris Muslihuddin'in Arapça'ya vâkif olduğunu ve ayrıca Farsça da bildiğini düşünebiliriz.

a. 12. Tarih

Tuhfetu'l-Mulûk adını taşıyan pek çok eser bulunmaktadır. Farklı ilim dallarına ait bu eserlerden biri, Memlûk döneminin ünlü emir, fakih ve tarihçileriden olan Baybars el-Mansuri'nin yazdığı eserlerden olup tam adı *Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye*'dir. Memlûk tarihini konu alan bir eserdir.⁹⁶ Abdülvehhab tarafından kaleme alınan *Tuhfetu'l-Mulûk* da tarihe dair bir eserdir.⁹⁷ Zeynüddin Muhammed b. Ebu Bekir Hasan er-Razi'nin yazdığı aynı adlı eser ise Fıkıh alanındadır ve ibadetler hakkındadır.⁹⁸ Musannifek olarak tanınan Fatih devri ilim adamlarından Şeyh Ali b. Muhyiddin b. Mesud'un (ö. 804/1401) da aynı ismi taşıyan ve Fatih'in veziri Mahmud Paşa'ya ithafen yazıldığı ve nasihatleri içerdiği için siyasetname olarak değerlendirilen kamu hukukuna dair bir eseri bulunmaktadır.⁹⁹ Bunların dışında, Ebu Bekir b. Mesud tarafından Farsça kaleme alınmış olan tıp ilmine dair bir *Tuhfetu'l-Mulûk* daha vardır.¹⁰⁰ Muslihuddin'e ait olan eserin bunlardan hangisi olduğu anlaşılammıştır.

a. 13. Tıp

Muslihuddin'in kitapları arasında tıp ilmine dair içeriği belirtilmeyen iki eserle, Şeyh Kemaleddin Muhammed b. Musa b. İsa ed-Demiri'nin Arapça olarak kaleme aldığı ve tam adı *Hayatü'l-Hayavanü'l-Kübra* olan eser de yer almaktadır. Bir çeşit hayvanlar ansiklopedisi niteliğinde olan ve hayvanların özelliklerinden, hangi

⁹⁵ Sihâhu'l-Acem, Arapça Sihah'ın düzenine göre yazılmış olup, mensur bir mukaddime ile isimler, fiiller ve gramer olmak üzere üç bölümde hazırlanmıştır. Keşfü'z-Zünun'da Sihah-ı Acem yazarı olarak Hinduşah en-Nahcevâni verilmiştir. (Katip Çelebi, age, c. II, s. 1074) Ancak son yapılan araştırmalar, bu eserin yazarı konusunda çelişkili bilgiler bulunduğu yönündedir. Dolayısıyla eserin müellifi ve telif tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Babacan, İsrail, "Sihâhu'l-Acem adlı Farsça-Türkçe Lügat ve Kazan Nüshası", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2007 Özel Sayı, ss. 73-96, s. 76

⁹⁶ Kaçar, Yasemin, Bahri Memlûk Devleti'nin Eğitim Sistemi ve Medreseler (1250-1382), YYLT, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2006, s. 112.

⁹⁷ Katip Çelebi, age, c. I, s. 375.

⁹⁸ Katip Çelebi, age, c. I, s. 374.

⁹⁹ Cici, age, s. 171-174.

¹⁰⁰ Katip Çelebi, age, c. I, s. 375.

hayvanların etinin yenilip yenilemeyeceğinden bahseden eserde, insanlarla hayvanlar arasında geçen bazı hikayeler de anlatılmaktadır.¹⁰¹ İlm-i tıbdan bir risalenin, *Şerh-i Feraiz*'le birlikte zikredilmesi, iki farklı eserin birlikte ciltlenmiş olmasından kaynaklanabilir.

a. 14. Bibliyografya/Biyografi

Muslihuddin'in kitapları arasında yazarının adıyla "Taşkoprüzade" olarak kaydedilmiş bir eser bulunmaktadır. Taşkoprüzade Bursa'da doğmuş ve 961'de vefat etmiştir. Pek çok alanda eser vermiş olmakla birlikte biyografi tarzı eserleriyle şöhret bulmuştur. En fazla bilinen eserlerinin başında, *eş-Şakaiku'n-Numaniye fi 'Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniye* gelir ki, altı yüze yakın ilim adamı, edebiyatçı ve diğer önde gelen kimseyi ele almaktadır. Kendi devrindeki ilimleri ele aldığı bir diğer önemli eseri de *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde*'dir. Arapça yazılmış olan bu eser, oğlu Kemaleddin Mehmet tarafından *Mevzu'âtu'l-'Ulûm* adıyla Türkçeye tercüme edilmiş, daha sonra Taşkoprüzade tarafından da *Medînetü'l-'Ulûm* ismiyle telhis olunmuştur. Bunların dışında *Nevâdiru'l-Ahbâr fi Menâtiku'l-Ahyâr* adlı eseri de tercüme-i ahvâle dair olup üç fasıl olarak düzenlenmiştir.¹⁰² Terekedeki eserin bunlardan hangisi olduğu anlaşılamamıştır.

a. 15. Astronomi/Matematik

Muslihuddin'in kitapları arasında yazarının adıyla kaydedilmiş olan diğer bir eser de "Seydi Ali" dir. Seydi Ali Reis'in *Hülasatü'l-Hey'e*, *Mir'atü'l-Memalik*, *Mir'at-i Kainat*, *Ceyb Risalesi*, *Mukantarat Risalesi* adlı eserleri bulunmaktadır.

a. 16. Belirlenemeyenler

Terekedeki bazı kitaplar, tam anlamıyla belirlenemediğinden, herhangi bir ilim dalı başlığı altında kategorize edilememiş, bu nedenle de "belirlenemeyenler" şeklinde sınıflandırılmıştır. Bunlar arasında müellifinin ismiyle "Razi" olarak zikredilen eserin büyük ihtimalle Razi'nin meşhur tefsiri (ö. 606/1210) Mefatihü'l-Gayb¹⁰³

¹⁰¹ İzgi, Cevat, "Demiri", DİA, İstanbul 1994, c. 9, s. 152-153.

¹⁰² Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, c. I, s. 346-347.

¹⁰³ Fahreddin er-Razi'nin (ö. 606/1210), Mefatihü'l-gayb adlı eseri İslâm Tarihi boyunca, medreselerde okutulan tefsirlerden olmuştur. Harun Yılmaz, "el-Melikü'l-Muazzam ve döneminde Dımaşk'ta Kurulan Medreseler (615-624/1218-1227)", Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enst, YYLT, İstanbul 2008, s. 104.

olduğu düşünölmekle birlikte, müellifin farklı ilim dallarında eser veren çok yönlü bir ilim adamı kimliğine sahip oluşu dikkate alınarak sınıflandırılmama yoluna gidilmiştir.¹⁰⁴

Tablo 1. Muslihuiddin Efendi'nin Kitapları

Bilim dalı	Kitap adı	Yazarı	Değeri
Tefsir	Tefsir-i Kadı cilt 2	Nasıruddin Said Abdullah b. Ömer Kadi el-Beydavi ¹⁰⁵ (ö. 692/1292)	1200
Hadis	Şir'atü'l-İslam (2 adet)	Muhammed b Ebu Bekir (İmamzade) (ö. 573/1177)	65 900
	Meşâriku'l-Envâr	Radıyyuddîn Hasan b. Muhammed es-Sâgânî (ö. 650/1252)	212
	Şerh-i Meşarık		450
	Mesâbih	Hüseyin b. Mesud el-Ferrâ el-Begavî (öl: 516/1222)	400
	Hısnu'l-Hasin	Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. el-Cezeri (öl. 833/1429)	110
Fıkıh	Tavdih	Sadru's-şeria Ubeydullah b. Mesud el-Buharî (ö. 747/1347)	184
	Telvih	Taftazani	292
	Hidaye 2 cilt	Ali b. Ebu Bekir el-Merginani (ö. 593/1196)	666
	Nakıs Evvel-i Hidaye ¹⁰⁶	Ali b Ebu Bekir el-Merginani (ö. 593/1196)	170
	Ferayiz-i Molla Sin	Siracuddin Muhammed b. Mahmud b. Abdurreşid es-Secâvendî (ö. 596/1200)	201
	Şerh-i Ferayiz (2 adet)		57 83
	Haşiye-i Acem	Muhyiddin Muhammed b. Ali el-Acemi er-Rumi	80
	Mecma'	İbn es-Sââti Muzafferuddin Ahmed b. Ali	73
	Muhtar	el-Mevsili (ö. 683/1284)	102
	Dürer ve Gurer	Molla Hüsrev Muhammed b. Feramuz b. Ali (ö.885/1480)	1530
	İslah-ı İzah (2 adet)	İbn Kemal (ö. 940/1534)	800 260

¹⁰⁴ Kelam, fıkıh usûlü, tefsir, Arap dili, felsefe, mantık, astronomi, tıp, matematik gibi pek çok ilim dalında eser vermiş olan Fahreddin er-Razi, VI./ XII. yüzyılın en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, "Fahreddin er-Razi", DİA, İstanbul 1995, c. 12, s. 89-95.

¹⁰⁵ Şafii mezhebinden olan müellif, ömrü boyunca Şiraz'da kadılık yapmış ve Tebriz'de vefat etmiştir. İlk dönem Osmanlı medreselerinde okunan başlıca tefsir kitaplarından olan bu esere çok sayıda şerh ve haşiye yazılmıştır. Fazlçoğlu, agm, s. 65. Bilge, age, s. 44-45.

¹⁰⁶ Terekede "nakıs" olduğu bildirilen eser, "Hidaye"nin yalnızca baş tarafını ihtiva eden yarım, eksik bir nüshası olmalıdır.

	Şerh-i Kudürî Hüdadi ¹⁰⁷		780
	Yakub Paşa	Yakup Paşa b. Hızır Bey b. Celaledin (ö. 891/1486)	500
Kelam	Şerh-i Tecrid (4 adet)	Şemseddin Mahmud b. Abdullah b. Ahmed Isfahanî (ö. 746/1345)	56 200 120 125
	Akaid	Necmeddin Ebu Hafs Ömer b. Muhammed en-Neseî (ö. 537/1142)	
	Şerh-i Mevâkıf	Seyyid Şerif Cürcanî (ö. 816/1413)	400
Mantık	İsagoci	Esiruddin Mufadal b. Ömer el-Ebherî (ö. 663/1265)	82
	İsagoci Metn-i Şemsiyye	Necmeddin Ali b. Ömer el-Katibi el-Kazvinî (ö. 675/1277)	13
	Hüsâm Kâtî	Hüsameddin Hasan el-Kâtî (ö. 760/1359)	42
	Metn-i Şemsiyye	Necmeddin Ali b. Ömer el-Kazvinî (ö. 675/1277)	62
	Şerh-i Mantık		85
	İlm-i Mantıkdan		85
	Tasdikât		32
	Haşiye-i Küçük		50
Tasavvuf/ahlak	Gülîstan	Muslihuddin Sadi Şirazî (ö. 691/1292)	132
	Seydi Ali-zade Şerh-i Gülîstan		26
	Muhammediye	Yazıcıoğlu Mehmed Bican (ö. 855/1451)	660
	Pend-name-i Şeyh Attar	Feridüddin Muhammed b. İbrahim el-Attar el-Hemedanî (ö. 627/1230)	34
	Ezkar		
Edebiyat	Hüsn-i dil	Lamii Çelebi	75
	Yusuf (u) Züleyha		110
	Kaside-i Bürde	el-Busirî	19
	Makamat	Ebu Muhammed el-Kasım el-Hariri (ö. 516/1119)	
	Muallakat-ı Seb'a		20
Belagat	Miftah-i molla Sin	Siracüddin Yusuf b. Ebubekir Sekkâkî (ö. 626/1228)	71
	Şerh-i Miftah		465
	Telhîs	Celaledin Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvinî (ö. 739/1338)	100

¹⁰⁷ Bağdatlı Ahmed b. Muhammed el-Kudürî (ö. 428/1036) tarafından kaleme alınan "Muhtasar" adlı eser, halkın günlük ihtiyaçlarını karşılayacak basit ilmihal konularını sade ve anlaşılır bir dille, Hanefî fıkına göre ele aldığı için yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu esere Bezzazî ve Fenarî Mahmud b. Pir Muhammed haşiye, İbnü't-Türkmânî de ta'lik yazmıştır. Karataş, agm, s. 213; Bilge, age, s. 49; Cici, age, s. 48; Katip Çelebi, age, c. II, s. 1631-1634.

	Telhis-i Me'aniden		80
	Mutavvel	Taftazani	
	Mutavvel-i Hasan Çelebi	Hasan b. Mehmed Şah el-Fenari (ö. 886/1481)	780
	Divan-ı Hafız	Şemseddin Muhammed Hafız eş-Şirâzi (ö. 792/1390)	84
Sarf	Maksud	Anonim	34
	Şerh-i Merah Risalesi		69
Nahiv	Mufassal	Carullah b. Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri (ö. 538/1143)	130
	Muhtasar	ez-Zemahşeri	65
	Muarreb Avamil	Abdülkahir el-Cürcâni (ö. 474/1081)	30
	Mugni'l-lebib	İbn Hişam Cemaleddin Abdullah b. Yusuf (ö. 762/1361)	210
Sözlük	Kamus Cild 2	Mecdeddin Muhammed b. Yakup el-Firuzâbâdi eş-Şirâzi'nin (ö. 817/1415)	2580
	Muhtar-ı Sihah	Ebu Bekir er-Razi (ö.)	880
	Sihah-i Acem		72
	Cevheri cild 2	Ebü Nasr İsmail b. Hammad (ö. 393/1003)	1000
Tarih	Tuhfetü'l-Mülük	Fıkıh-Tarih-Tıp	92
	Fezayil-i Mekke ve Medine ve Kuds-i Şerif	Muhammed Yemeni	24
Tıp	İlm-i Tıbdan		
	Hayatü'l-Hayevan	Demiri	220
	Şerh-i Ferayiz İlm-i Tıbdan bir risale		26
Bibliyografya/ biyografi	Taşköprüzade		330
	Nahviyyun (2 adet)		60 32
Astronomi/ Matematik	Seydi Ali		102
	Risale-i Heyet-i Müteallık	el-Hüseyini, İhtiyar b. Giyaseddin el-Hüseyini ?	15
	Risale-i Cebiyeye	Seydi Ali Reis?	46
Belirlenemeyenler	Evraklar		5
	....		10
	Bazı Evrak		6
	Ciraniyet-i? Letayif		72
	Gamziyye		150
	Haşiye-yi Şerh		120
	Kadı Cevzi?		132
	Risale-i Evkat maa Na't-ı Mersiyye		60
	Tesrif		500
	Zübdetü vahy-name		5
	Razi		665
Toplam			20.785

b. Giyecekleri

Kişinin sahip olduğu giyecekleri, eğer terekese tüm ayrıntılarıyla yansıtılabildiyse, onun hayattayken içinde bulunduğu

ekonomik durumunu ve sosyal konumunu ortaya koymada önemli rol oynayabilir.¹⁰⁸ Zira tüm zaman ve mekânlarda insanların ne giydikleri, nasıl bir yaşam tarzına sahip olduklarının, kişisel zevklerinin inceliğinin ve hangi sosyal sınıfa mensup bulduklarının vazgeçilmez göstergelerinin başında gelmiştir. Dolayısıyla müderris Muslihuddin'in sahip olduğu giyecekleri de onun yaşam tarzı, giyim-kuşam zevki ve ekonomik durumuna dair ipuçları edinmemize yardımcı olacaktır.

Tablo 2: Mevlana Muslihuddin'nin Terekesindeki Giyecek Eşyaları

Eşyanın adı	Değeri
(Silik) alaca köhne	80
(silik) havlu	180
...Bez	..5
Aba ¹⁰⁹ laciverdi zira ...?	165?
Aba laciverdi zira 10 fi 18	185
Alti? aba?	35
Beyaz astar	40
Beyaz bağdadi kaftan	560
Beyaz sade?	58
Bez Keten Zira 10	95
Bez Keten Zira 10	150
Bez keten zira 10	98
Bez keten zira 10	180
Bez keten zira 10	207
Bez keten zira 10	85
Bez keten zira 10	189
Bez keten zira 10	89
Bez keten zira 10	260
Bez keten zira 10	250
Bez keten zira 10	85
Bez keten zira 10	175
Bez keten zira 10	350
Bez keten zira 10	85
Bez keten zira 10	230
Bez keten zira 10	223
Bez kuşak	35
Bez panbuk top	92
Bez-i Keten zira 10	193
Bogasi beyaz bütün	211
Bogasi beyaz bütün?	200
Bogasi beyaz bütün?	304

¹⁰⁸ Öztürk, Said, Askeri Kassama Göre Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil), OSAV yay., İstanbul 1995, s. 186.

¹⁰⁹ Aba, yünden yapılan bir nevi kaba ve kalın şayak ve bundan dikilen elbise, yünden yapılan üstlük. Kalın ve yünlü bir kumaş olduğu için abadan dikilen bütün elbiseler kışlık olurdu. Abadan yapılan giyecekler arasında palto, hırka, şalvar, potur, cebken, yelek, cübbe, yağmurluk, mest ve hatta terlik yer alırdı. Koçu, age, s. 7; MEB Türkçe Sözlük, İstanbul 2004, c. I, s. 2.

Bogasi pareleri beyaz	39
Çuka ¹¹⁰	9
Çuka aded 3	12
Çuka kese	8
Çuka mor sincef kırmızı	1390
Çuka yeşil sincef nakışlı	1141
Defa Kara burun? peştamal	80
Destar ¹¹¹	204
Destar köhne	36
Destar köhne	25
Destar pamuk?	200
Destar ucu mavili	332
Destar yeni	300
Diğer kürk zerdevâ	995
Dülbend ¹¹² ...	10
Dülbend ortası	34
Futa ¹¹³ alaca kamis	200
Havlü	20
Hırka ipek? ve kese	276
Hindi kuşak beyaz	200
İplik keten keleb aded 19	96
İplik penbe keleb ¹¹⁴ aded 15	20
Kara ...peştamal 2	1,5
Kebe siyah yenbolu	143
Kebe-i laciverdi	167
Keçe-i acem köhne	32
Keçe-i acem köhne	14
Kemha pareleri	9
Kemha Yeşil Zira 2,5	266
Keten bez zira 10	88

¹¹⁰ Çuka/çuha; has yünden yapılmış bir cins kumaş. Çuha, Farsça çuka kelimesinden alınmıştır. Çoğunlukla erkek elbiselerinin yapımında kullanılan bu kumaş çeşidinden cebken, câmedan, fermene, yelek, çakşır, potur, kaput vb. imâl edilirdi. Çuhanın en makbûlü kırmızı renkli olanıydı. Koçu, age, s. 82; MEB Türkçe Sözlük, c. I, s. 561.

¹¹¹ Destar, başa giyilen takke, fes ve emsali şeyler üzerine sarılan sarık, tülbent. Bu dönemde destarın, sosyal konuma, mesleğe göre sarılma şekilleri bulunuyordu. Koçu, age, s. 87; MEB Türkçe Sözlük, c. I, s. 636.

¹¹² Dülbend, ince beyaz, sarıklık beze denirdi. Aslında dülbend günlük hayatın pek çok alanında kullanılagelmiştir. Cerrahîdeki yarabezleri, sargı bezleri bile bu ince kumaştan yapılırdı. Bununla birlikte Osmanlı dönemi giyim-kuşamında sarıklık olarak kullanılan en gözde bez olmuştur. Koçu, age, s. 98.

¹¹³ Futa, ipekli peştamale denirdi. Futalar, bir zemin rengi üzerine mutlaka çubuklu ve çubuk kafesli olarak dokunurdu. Çubuklar inceli, kalınlı olup, çoğunlukla zemin zemin renginin koyusundan yapılırdı. Futalarda kırmızı renk esas renk olarak gelişmişti. Özellikle esnaf kesimi iş başındayken kırmızı futa bağlarlardı. Halkın hamam futaları da genellikle kırmızı olagelmekteydi. Hamamlardaki dellakların futaları ise müşterilerden ayırt edilebilmeleri için külrengi ya da siyah olurdu. Koçu, age, s. 119; MEB Türkçe Sözlük, c. II, s. 943.

¹¹⁴ Keleb, büyük iplik çilesi demektir

Kırmızı came ¹¹⁵	32
Köhne Abayi	69
Köhne Acem Keçesi	32
Köhne Keçe Acem	301
Kuşak ..	8
Kuşak Beyaz keten	40
Kuşak Bez Keten	42
Kuşak bez keten	162
Kuşak keten bez köhne	38
Kürk kumral siyah	201
Kürk zerdeva ¹¹⁶	1535
Maî ibrişim kuşak	100
Mor Bağdadi Kaftan	1150
Naleyn tasması çift 3	62
Penbe maa dülbend ortası	17
Peştamal kamîs?	200
Peştamal kara burun? 1	80
Peştamal kara burun? köhne	42
Pot ¹¹⁷ maa meşd dal dirhem 1750	4300
Pot Tülü aded 7 dirhem 5 fi 12	36
Seraser havhî maa Kefe işi aded 2	45
Sırma-yı bogasi?	56
Siyah Kebe Yenbolu	150
Siyah peştamal kamîs	140
Siyah sof sincef kırmızı	300
Siyahî çuka	8
Sof maî sincef mermeri	600
Sof yeşil sincef yeşil kemha	625
Türki ibrişim	32
Uçkur	5
Uçkur aded 2	26
Üç dört köhne keçe	22
Yapak ¹¹⁸ Kırmızı Çuka	300
Yeşil Bağdadi Kaftan	563
Yeşil çuka sincef ¹¹⁹ bütün?	1030
Yeşil sof sincef mermeri	275
Zağferanî pare kaftanlık top 3 zira 842 beher zira 29 cem'an	2443
Toplam	26.508,5

¹¹⁵ Farsça olan came kelimesi, libas, elbise, giyecek, çamaşır gibi anlamlar taşımaktadır. Koçu, age, s. 49; Şemseddin Sami, age, s. 466.

¹¹⁶ Zerdevâ, İskandinavya ve Rusya'nın buzlu bölgelerinde yaşayan ve postundan kürk yapılan sansar cinsi küçük bir hayvan ve onun postundan yapılmış kürkün adıdır. Koçu, age, s. 249; Ahmed Cevdet Paşa, age, c. II, s. 611.

¹¹⁷ Üç dört tel ipektен бүкүлмүş iplik. Gövsa, Alaattin, Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi, İskit Yayınevi, ts., c. IV, s. 2238.

¹¹⁸ Yapak, ilkbaharda kırkılan uzun ve yumuşak koyun yünü, kaba ve yumuşak yüne denir. MEB Türkçe Sözlük, c. IV, s. 3133.

¹¹⁹ Sincef; saçak, nakışlı müzeyyen kenar. Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lûgatı, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, c. III, s. 121.

Mevlana Muslihuddin Efendi'nin terekesinde kaydedilmiş bulunan giyecek eşyalarının toplam değeri 26.508,5 akçedir. Toplam mal varlığının %12,98'ine denk gelen bu miktar, onun giyim-kuşama düşkün olduğuna işaret etmektedir. Zira İstanbul tereke defterleri üzerinde yapılan bir araştırmada giyeceklerin toplam mal varlığına oranı %7,28 olarak belirlenmiştir.¹²⁰ Edirne'de XVII. yüzyıldaki tereke kayıtları esas alınarak yapılan araştırmalara göre ise giyecek eşyalarının genel servet içindeki oranı %7,5, %7 ve % 8.07 ve'dir.¹²¹ Bursa'daki terekeler üzerine yapılan araştırmalar dikkate alındığında ise örneğin h. 938/1531/1532'de yaşamını yitiren Bursa'nın o dönemdeki önde gelen simalarından olan Lamii Çelebi'nin terekesindeki giyeceklerinin serveti içindeki oranı %3.77'de kalmaktadır.¹²² XVII. yüzyılda Bursa'da yaşamış olan emekli bir kadı, Baldırzade oğlu Derviş Mehmed Efendi'nin giyim-kuşamının terekesindeki payı ise %15.5'i bulmaktadır.¹²³

Muslihuddin Efendi'nin giyeceklerinin arasında en pahalı olanı 1535 akçe değerindeki bir zerdava kürktür. Başka bir zerdava kürkü daha vardır ki, onun değeri de 995 akçedir. Sahip olduğu üçüncü kürkü ise kumral siyah olarak nitelendirilmiştir ve 201 akçe değerindedir. Terekesindeki ikinci en pahalı giyecek eşyası ise 1150 akçe paha biçilen mor Bağdadî bir kaftandır. Onu 563 akçe değerindeki yeşil Bağdadî bir kaftanla, 560 akçe değerindeki beyaz Bağdadî kaftan izlemektedir. Elbiselerin üstüne giyilen bir dış giyecek olan kaftan, sahibinin sosyal durumu hakkında fikir verebilmekteydi. Sözelimi vezirlerin giydikleri kaftanlar, altın düğmeli, sırma şeritliydi ve kadifeden yapılırdı.¹²⁴

Muslihuddin Efendi'nin kaftan ve kürklerinin dışında, kebe¹²⁵, aba, kamîs, hırka gibi üst giysileri, ikisi eski olmak üzere altı tane

---

¹²⁰ Öztürk, age, s. 186.

¹²¹ Kuru, Levent, 29 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili, YYLT, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2006, s. 52; Büyük, Orhan, "Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Ortalarında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat", YYLT., Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009, s. 80; Kuşu, Selma, Şer'iyye Sicillerine Göre H. 1065-1079/M. 1655-1669 Tarihleri Arasında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat, YYLT, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009, s. 58.

¹²² Maydaer, age, s. 252.

¹²³ Maydaer, Saadet, "XVII. Yüzyılda Bursa'da Emekli Bir Kadı: Baldırzade Oğlu Derviş Mehmed Efendi ve Serveti", U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 2008, c. 17, sy. 2, ss. 569-592, s. 576.

¹²⁴ Pakalın, Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB yay., İstanbul 2004, c. II, s. 134.

¹²⁵ Kebe, en kalın keçeğe verilen addır. Hayvanların üstüne örtülen kebe örtülerine teyelti denirdi. Hem kepenek, hem de teyelti yapılan tüylü kebeye ise yenbolu kebesi adı verilir. Kebe giyecek olarak kullanılabilmesinin

başlığı ve sekiz kuşağı bulunmaktaydı. Onun halihazırda kullandığı dikilmiş giyeceklerinin yanısıra, pek çok kumaşı ve çile çile iplikleri vardı.

c. Mutfak Eşyaları

Muslihuddin Efendi'nin mutfağında yemek pişirmede kullanılan tencere, tepsi, tabe, sahan vb. bakır kap kacağın yanısıra yemeklerin sunumu için ikisi cam olmak üzere 6 tası, 3'ü nakışlı 7 adet tabağı, 34 tane şimşir kaşığı bulunmaktaydı. Bunların yanısıra yine yemek sunumu esnasında peçete vazifesi gören çok sayıda makramesi, dest-mal ve yağlıkları da vardı. Biri fağfurı, diğerı kutulu olan fincanları, onun kahve kùltürüne sahip olduğunun işaretidir. Mutfak eşyalarının yanısıra terekesinde külliyetli miktarda buğday, arpa vb. kiler malzemesi de yer almaktadır. Bunların arasında Hindistan'dan gelmiş olan 320 akçe değerindeki sumak baharatı dikkat çekicidir.

---

yanısıra, yere de serilebilirdi. Koçu, Reşad Ekrem, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Kùltür Yay., Ankara 1967, s. 152; Ahmed Vefik Paşa, Lehçe-i Osmanı, trs., c. II, s 993; şemseddin Sami, Kamus-ı Türkı, İstanbul 1996, s. 1143, Redhouse, Sir James W., Çağrı Yay., İstanbul 2006, s. 1523

Tablo 3: Mevlana Muslihuddin'nin Terekesindeki Mutfak Eşyaları

Eşya	Değeri
Asel maa sabun	160
Basma Makrame 2	37
Beyaz makrame 4	21
Beyaz tabak köhne ²	36
Bıçak aded 2	18
Cam tas	70
Cam tas	62
Demir sini	270
Dest-mal ¹²⁶ 1	17
Dest-mal Mai	16
Dest-mal hindi	9
Dest-mal sırma	150
Diğer tencere sagir	47
Dipli sahan aded	90
Fincan fağfuri ¹²⁷	35
Fincan maa kutu	40
Güğüm	20
Havan	60
Hınta müd 2 kile 16 fi 550	1510
Hindi Makrame	40
Hindi sumak	320
Kanta(r)	100
Kaşık çimşir ¹²⁸ aded 34	10
Keten makrame aded 3 dest-mal 1	93
Kiler esbabı ceman	1791
Köhne nuhası	18
Kuzu tepsi	95
Laciverdi tabak köhne	82
Mai dest-mal	55
Makrame	91
Makrame ¹²⁹	37
Makrame alaca saçaklı	24
Makrame İşleme	152

¹²⁶ Dest-mal; elbezi, yağlık, peşkir anlamlarına gelmekle birlikte, günlük hayatta makrame gibi üstte taşınmış, ıslak elleri silmenin yanısıra yüzün terini silmek için de kullanılmıştır. Genellikle pamuk, keten ve ham ipekten dokunan dest-mallerin uçları, kullanacak şahsın yaşına göre çeşitli mısralar nakışlarla süslenirdi. Koçu, age, s. 89

¹²⁷ Osmanlı toplumunda kahve içimi önemli bir gelenektir ve kullanılan kahve fincanı çeşitleri; Kütahya fincan, fağfuri fincan, Acam fincan, Kabe fincan, tonbak fincan olarak sıralanabilir. Demirel, Ömer- Tuş, Muhittin, "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve giyim-Kuşam, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1992, c. II, s. 714.

¹²⁸ Çimşir, bir ağaç çeşidi olan şimşirin galat olarak kullanımınıdır. Şemseddin Sami, age, s. 786.

¹²⁹ Makrame, kenarı işlemeli dest-mal, havlu ve peşkire verilen addır. Koçu, age, s. 169

Makrame lebeni	27
Makrame Nakışlı	38
Makrame Nakışlı	39
Makrame nakışlı	38
Makrame nakışlı saçaklı	50
Makrame saçaklı	62
Makrame saçaklı	50
Makrame saçaklı	34
Makrame tüli	30
Müşde? Ve gâhda?	500
Nakışlı dest-mal	141
Nakışlı Makrame	71
Nakışlı tabak 3	46
Nakışlı yağlık	19
Nakışlı yağlık	92
Nuhas sagir köhne	18
Nuhası ¹³⁰ acem yeni	215
Nuhası acem?	242
.. Peşkir	2
Saçaklı Makrame	54
Sahan aded 2	52
Sahan Türki kenarlı	62
Sofra	79
Şair maa alef müd 2 kile 5 fi 250	450
Tabak aded 1	6
Tabak-ı sofra	27
Tabe kuplu	32
Tas dipli sahan	16
Tas maa kapak	20
Tas oluklu	8
Tas-ı kebir	38
Tencere sagir	94
Tencere sagir	38
Tepsi sagir	36
Tihtâb ¹³¹	43
Yemeni peşkir ¹³²	158
Yeşil kutni şamî dest-mal	71
Toplam	8574

d. Ev Döşemesi/Mefruşat

Muslihuddin Efendi'nin sahip olduğu ev eşyaları, yastık, yorgan, çarşaf, minder, halı, kilim, sandık vb. yaşadığı dönemdeki her evde kullanılan türden malzemelerdi.

¹³⁰ Nuhâs, bakır anlamına gelmektedir. Nuhası de, bakırdan yapılmış eşya, kap-kacağa verilen isimdir

¹³¹ Tihtap, üstü kabartma süslü madeni tasa verilen isimdir. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 21.02.2011.

¹³² Peşkir, yemek yerken kullanılan, el kurulan büyük mendil şeklinde pamuk veya keten bez, peçeteye verilen addır. MEB Türkçe Sözlük, c. III, s. 2298

Tablo 4: Mevlana Muslihuddin'nin Terekesindeki Mefruşat

Eşyanın adı	Değeri
... minder	
Bel ... aded 2	27
Beyaz sade	96
Beyaz velençe ¹³³	274
Beyaz yastık bogasi	39
Bir beyaz çarşaf	57
Bohça alaca	45
Bohça alaca kamis?	75
Bohça alaca nakışlı	260
Bohça işleme	134
Bohça köhne nakışlı	86
Bohça mısri alaca	60
Bohça nakışlı	100
Çimşir ¹³⁴ kutu	10
Döşek beledi	190
Gümüş pareleri aded 8	85
Hali sagir? köhne	130
Hamam döşemesi mülevves	158
Hırdavat	22
Hindi çarşaf	202
İbrik bakır	83
İleğen? maa ibrik	118
Kali köhne sagir	60
Kali? köhne	91
Kırmızı kilim	163
Kırmızı kilim	240
Kırmızı kilim	121
Köhne garar? ¹³⁵ 2	17
Kutu	18
Nakışlı bohça	260
Penbe yastık 1	86
Sandık çekmeye/ce	100
Sandık çift 1	500
Sandık kebir çift	380
Seccade kırmızı	375
Yastık	5
Yastık penbe	80
Yastık yük	49
Yemeni çarşaf alaca	186
Yemeni yorgan	174
Yüz yastık yüzü al mâi ... pâresi	80
Toplam	5236

¹³³ Velense ya da velençe, bir yüzü uzun tüylü, kalın ve ağır battaniye. Gövsa, age, c. V, s. 2932. Rumeli'nde yapılan kalın bir nevi fanila ki inceleri örtü ve yatak çarşafı ve kabalari at örtüsü gibi kullanılırdı. Kamus-ı Türki, 1498.

¹³⁴ Çimşir veya şimşir, tarak, kaşık gibi malzemeler yapmakta ve oymacılıkta kullanılan, yaz kış yaprağını dökmeyen ağaca denir. MEB Türkçe Sözlük, c. IV, s. 2694.

¹³⁵ Garar, kıldan büyük çuval

e. Özel Eşyaları, At Takımları

Muslihuddin Efendi, kişisel bakımına özen gösteren bir beyefendi olmalıdır. Zira beş adet usturası ve bunları bileylemek için kullandığı taşını bir kutuda saklıyor ve miskini sürünerek güzel kokmaya özen gösteriyordu. Mercan tesbihini yanından ayırmıyor, boş vakitlerinde ahbablarıyla satranç oynuyordu.

Tablo 5: Mevlana Muslihuddin'nin Terekesindeki Özel Eşyaları

Eşyanın adı	Değeri
Bir küçük misk	27
Destere 3 ..	57
İğneler? aded 2	20
Mercan tesbih	410
Mikraz ¹³⁶ aded 2	465
Ördek ¹³⁷ bakır	13
Şatranc kemik	106
Taş maa ustura maa kutu	44
Ustura aded 5	30
Zar fanus köhne	24
Toplam	1196

Muslihuddin Efendi'nin terekesinde binek hayvanı olarak sadece bir katır kayıtlıdır. Dolayısıyla bir atı bulunmamaktadır, ancak katırı için gerekli olan koşum takımlarının değeri de azımsanacak gibi değildir.

Tablo 6: Mevlana Muslihuddin'nin Terekesindeki At Takımları

Eşyanın adı	Değeri
Eğer maa teğelti	530
Gümüşlü oyan ¹³⁸ maa sinebend ¹³⁹	530
Katır çulu ¹⁴⁰	37
Katır kır	2800
Köhne tac	14
Müzehheb? tac	21
Üzengi ¹⁴¹ gümüşlü	212
Toplam	4144

¹³⁶ Mikraz, makas demektir.

¹³⁷ Hastaların yataktan kalkmaksızın su dökmelerine yarayan ördek şeklindeki kaba verilen isimdir. Şemseddin Sami, age, s. 196

¹³⁸ Oyan; atın başına takılan süsler, raht püskül ve pullarıdır. Şemseddin Sami, age, s. 226.

¹³⁹ Hayvanların göğüs bağı. Redhouse, age, s. 1104.

¹⁴⁰ Çul; kıldan mamul kaba mensucat nevai. Kıldan veya yünden hayvan örtüsü. Kamus-ı Türkî, 522

¹⁴¹ Üzengi, ata binildiğinde ayakları koymak üzere eğerin iki tarafına birer kayışla asılan altı düz madenî halkanın adıdır. Pakalın, age, c. III, s. 562.

Muslihuddin Efendi'nin sahip olduğu silahlar fonksiyonel olmalarının yanısıra, oldukça gösterişlidir. Zira 1595 akçe değerindeki kılıcı gümüşle süslü iken, bıçağı da altın işlemelidir. İki Macar bıçağının yanısıra ok, yay, savaş baltası gibi silahları da bulunmaktadır.

Tablo 7: Mevlana Muslihuddin'nin Terekesindeki Silahları

Eşyanın adı	Değeri
Bıçak altınlı	653
Bıçak macar çift	100
Çile ¹⁴² aded 6	119
Gümüşlü seyf	1595
Ok aded 12	71
Kubur ¹⁴³ maa teber ¹⁴⁴	155
Toplam	2693

f. Evleri ve Köleleri

Muslihuddin Efendi, İsa Bey Medresesi'nde müderris olması hasebiyle, medrese vakfınca müderrislere tayin edilen evde oturmaktaydı.¹⁴⁵ Ancak kendisinin biri Bursa'da Hoca İlyas Mahallesi'nde, diğeri İstanbul'da Fatih Camii yakınında olmak üzere iki evi bulunmaktaydı. Bunlardan Bursa'da olanı, bir oda, bir sofadan ibaret, oldukça küçük, basit bir ev olmalıdır.¹⁴⁶ İstanbul'daki evi ise maddî değerinin yüksekliği göz önüne alınırsa hayli geniş, güzel bir evdir. Ayrıca onun Bursa'da ikamet ettiği halde İstanbul'da kıymetli bir eve sahip olması, aile köklerinin İstanbul'da olabileceğine işaret etmektedir.

Muslihuddin Efendi'nin evlerinin yanısıra sahip olduğu üç cariyesi ve genç yaştaki kölesinin maddî değerleri de bir hayli fazladır. Hatta bir cariyesinin değeri, Bursa'daki evinin iki katından daha yüksek bir meblağa karşılık gelmektedir.

¹⁴² Çile, iplik demeti veya yay kırışına verilen addır. MEB Türkçe Sözlük, c. I, s. 541, 542

¹⁴³ Kubur kelimesinin çok sayıda anlamı bulunmaktadır. 1. Ok çantası, sadak. 2. Dolma tabanca, çakmalık tabanca. 3. Tabanca kılıfı. 4. Sahtiyandan yapılmış enli bir çeşit kuşak, silahlık. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 21. 02. 2011. Burada kelime bir çeşit savaş aleti olabilen, teber yani küçük bir balta ile birlikte zikredildiğine göre, onun kılıfı olması makul gözükmektedir.

¹⁴⁴ Balta.

¹⁴⁵ Aslında medresenin vakfiyesinde müderrise tahsis edilmiş bir evden bahsedilmemektedir. Ancak vakıf muhasebe kayıtlarından, ilerleyen yıllarda müderris için tahsis edilmiş bir evin varlığı anlaşılmaktadır. BŞS, A 64 135b; A 133 94b.

¹⁴⁶ XVI. Yüzyılda Bursa'da Hisar semtinde bir beyt, bir sofa, kenif, muhavveta, fırın ve serdabdan oluşan ortalama bir evi 3.000 dirheme almak mümkündür. Bkz. Maydaer, age, s. 221.

Tablo 8: Mevlana Muslihuddin'nin Terekesindeki Evleri ve Köleleri

Gulam Perviz	5200
Kamer nam cariye	8200
Nazenin? Nam cariye	11.000
İnayet nam cariye	8300
Hane Hoca İlyas mahallesinde	4000
Hane der-Kostantiniyye bi-kurbi cami-i Merhum Sultan Mehmed Han tabe serahu	90.000
Toplam	126.700

Muslihuddin Efendi'nin terekesi sahip olduğu kitapları ve diğer mal-mülküyle toplam 204.076 akçe değerine ulaşmaktadır. Bu meblağdan gerekli harcamalar yapıldıktan ve borçlar düşüldükten sonra geriye kalan miktar, mirasçıları arasında İslam hukukuna göre bölüştürülmüştür. Terekeden yapılan harcamaların en başında eşi Takıyye'ye ödenmesi gereken mehr-i müccel gelmektedir. 20.000 akçe tutarındaki bu bedelin dışında, çeşitli masraflar ve vergiler de ödenmiş ve böylece toplam 37.790 akçe yekun tereke bedelinden düşülmüştür. Bu masraflar içinde 40 akçelik bir dükkan kirası da kaydedilmiş olması, müderris Muslihuddin'in müderrisliğinin yanı sıra ticaretle de mi uğraştığı sorusunu akla getirmektedir. Bu ihtimali terekesindeki çok sayıda kumaş da güçlendirmektedir. Tüm bu masraflardan geriye kalan 166.186 akçe de hanımı, kızları ve kızkardeşleri arasında bölüştürülmüştür. İslam miras hukukuna göre yapılan bu taksim işleminde eşinin kızlarıyla birlikte bulunduğu için mirasın sekizde birini, kızlarının üçte ikisini ve kızkardeşinin de onlardan geriye kalanı alması beklenirdi.¹⁴⁷ Ancak tereke kaydındaki rakamlar bu taksime uygun gözükmemektedir.¹⁴⁸ Bunun katip tarafından yapılan basit bir hesap hatası mı olduğu, yanlış mı kayda geçirildiği, yoksa bizce malum olmayan başka bir nedenden mi kaynaklandığı tam olarak anlaşılamamıştır. Ancak büyük ihtimalle katip, rakamları yuvarlama yolunu tercih etmiştir.

Sonuç

XVI. yüzyılda Bursa'da İsa Bey Medresesi'nde müderris olan Muslihuddin Efendi'nin terekesi, onun çok da uzun sürmeyen ve bir deniz yolculuğunda boğulmasıyla noktalanmış yaşantısına bir nebze de olsa nüfuz edebilme imkânı vermektedir. Muslihuddin Efendi,

¹⁴⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Karaman, Hayreddin, Mukayeseli İslam Hukuku, Nesil Yay. İstanbul 1996, c. 1, s. 444-453.

¹⁴⁸ Terekede Muslihuddin Efendi'nin eşine 2077, kızlarından her birine 55.394'er akçe ve kızkardeşine de 34 akçe verildiği yazılıdır. Oysa eşinin payına 20.777, kızlarının toplam 110.790, kızkardeşinin ise 34.619 akçe düşmektedir.

sahip olduğu farklı ilim dallarına ait 85 adet kitabıyla aydın bir ilmiye mensubu olmasının yanı sıra, kıymetli kürkleri ve şatafatlı kaftanlarıyla, hatta güzel kokusuyla giyim-kuşama düşkün, bakımına özen gösteren bir beyefendi portresi çizmektedir. Kitapları, fıkıh ağırlıklı öğretim yapan bir medresede hoca olması hasebiyle İslamî ilimlerde yoğunlaşmakla birlikte, ilgi alanı tarihten edebiyata, astronomiden tıbbıa geniş bir yelpazeye sahiptir. Binek hayvanı olarak sadece bir katıra sahip olmasına karşın, hepsi birbirinden kıymetli üç cariyeye ve henüz delikanlılık çağına yeni ayak basmış bir erkek köleye sahiptir. Biri İstanbul'da, diğeri Bursa'da iki evi de sahip olduğu servette önemli bir yer tutmaktadır. Eşine ödediği mehrin dışında borcu yoktur. Biri cariyesinden olma iki küçük kızına hatırı sayılır bir servet bırakarak bu dünyadan ayrılmıştır.

Muslihuddin Efendi'nin hayatına tutulan bu ayna, aslında sadece onun kendi halinde dünyasını değil, çağdaşı olan diğeri müderrislerin yaşantılarını da bir nebze olsun aydınlatmaya yardımcı olabilecektir.

Kaynaklar

- Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, trs., c. I-II.
- Aydın, Ömer, "Türk Kelâm Bilgini Sadru's-Şeria es-Sânî (ö.747/1346)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 3, Erzurum 1995, ss. 181-196.
- Babacan, İsrail, "Sihâhu'l-'Acem Adlı Farsça-Türkçe Lügat ve Kazan Nüşhası", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007 Özel Sayı, ss. 73-96.
- Baldırzade Selisi Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliya*, haz. Mefail Hızlı- Murat Yurtsever, Arasta yay., Bursa 2000.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Vakfiyeler*, 19/9.
- Bursa Şer'iyye Sicilleri, A 137; A 64; A 133.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, c. I-II.
- Buyuk, Orhan, "Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Ortalarında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat", *YYLT.*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009.
- Cici, Recep, "Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar", *UÜİFD*, sy. 8, c. 8, 1999, 215-246.
- ....., *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları Kuruluşun Fatih Devri Sonuna Kadar*, Bursa 2001.

- Çaldak, Hüseyin, "Necmeddin Ali bin Ömer El-Kâtibi El-Kazvinî, Hayatı, Eserleri ve "Şemsiyye"si", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi c. 3, sy. 1, 1999, <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/dergi.php?name1=ilahiyatfakultesi&yil=1999&cilt=3&sayi=1>, 12.01.2011.
- Demir, Tanju, "Bir Tereke, Yetmiş Denizlili A Heritage, Seventy Inhabitant from Denizli", Tarih Araştırmaları Dergisi, , Tarih Araştırmaları Dergisi, 24 (38), 2005, ss. 131-144.
- Demirel, Ömer- Tuş, Muhittin, "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve giyim-Kuşam (XVI.-XIX. Yüzyıllar), Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1992, c. II, ss. 704-755.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1996.
- Duman, Ali, "Taşköprüzâde Ahmed Efendi ve Mevzu'âtü'l-'Ulûm'da Yer Alan Usul ve Fıkıh ile İlgili İlimler", Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004/1, c. III, sayı: 5, ss. 47-64.
- Durmuş, İsmail, "Avamilü'l-Mie", DİA, İstanbul, 1991, c.4, ss. 106-107.
- Er, İlker, Balıkesir Tereke Kayıtları Üzerinde Bir Değerlendirme (1670-1700), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (YYLT), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2008.
- Erünsal, İsmail, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV: Lami'i Çelebi'nin Terekesi", *Journal of Turkish Studies- Türklük Bilgisi Araştırmaları*, vol: 14, Harvard University, Washington DC, 1990, pp. 179-194.
- Faroqhi, Suraiya, "18. Yüzyıl Bursa'sında Zengin Olmak: Debbağ Hacı İbrahim'in Serveti", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay), İstanbul 2003, ss.199-216.
- ....., "Köle Sahibi ve Kırsal Tefeci Olarak Bir Yapı Ustası: Sefer Mimarı Bursalı Hacı Abdullah", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay), İstanbul 2003, ss. 179-197.
- Fazlıoğlu, Şükran, "Ta'lim İle İrşâd Arasında: Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Medrese Ders Müfredatı", http://www.ihsanfazlioglu.net/Sukran_Fazlioglu/Erzurumlu_Ibrahimi_Ders_Mufredati.pdf, 20.12.2010, ss. 1-80.
- Gövsâ, Alaattin, Resimli Yeni Lügat ve Ansiklopedi, İskit Yayınevi, İstanbul, ts., c. I-V.
- Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", UÜİFD, c. 17, sy. 1, 2008, ss. 25-46.
- ....., Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri, İstanbul, 1998.

- <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 21. 02. 2011.
- Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lûgati, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, c. I-IV.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, c. 2, İstanbul, 1998, ss. 223-361, s. 230
- İpşirli, Mehmet, Osmanlı Devlet Teşkilatı, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, c. I, İstanbul, 1994, ss. 139-279.
- İzgi, Cevat, "Demiri", DİA, İstanbul, 1994, c. 9, ss. 152-153.
- Kaçar, Yasemin, Bahri Memlûk Devleti'nin Eğitim Sistemi ve Medreseler (1250-1382), YYLT, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2006.
- Karacabey, Salih, "XV. ve XVI. Asır Osmanlı Medreselerinde Hadis Öğretimi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 4, c. 4, 1992, ss. 227-234.
- Karagöz, Mehmet, "Ayıntab (Antep) A'yanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa'nın Terekesi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2009, c. 19, sy. 2, ss. 315-328.
- Karahasanoğlu, Selim, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizâde Ahmed Efendi ve Terekesi", OTAM, sy. 24, güz 2008, ss. 97-128.
- ....., "Osmanlı Matbaasının Başarısını/Başarısızlığını Yeniden Gözden Geçirmek ya da İbrahim Müteferrika'nın Terekesinin Tespitine Katkı", Journal of Turkish Studies, Harvard University 2009, c. 33/1, ss. 319-328.
- Karaman, Hayreddin, Mukayeseli İslam Hukuku, Nesil Yay. İstanbul 1996, c. 1-3.
- Karataş, Ali İhsan, "Tereke Kayıtlarına Göre XVI. Yüzyılda Bursa'da İnsan-Kitap İlişkisi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 8, sy. 8, 1999, ss. 317-328.
- ....., "XVI. Yüzyılda Bursa'da Tedavüldeki Kitaplar", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 10, Sayı: 1, 2001, ss. 209-230;
- ....., "XVI. Yüzyılda Bursa'da Yaygın Olan Kitaplar, YYLT, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1995.
- Katip Çelebi, Keşf el-Zunûn, (nşr. Ş. Yaltkaya-R. Bilge), MEB, İstanbul, 1971 ve 1972, c. I-II.
- Kılıç, Hulusi, "el-Kamûsü'l-Muhit", DİA, İstanbul 2001, c. 24, ss. 287-288.
- ....., "Hariri", DİA İstanbul 1997, c. 16, ss. 191-192.

- Kılıç, Orhan, "Harputlu Hacı Osman'ın 1725 Tarihli Terekesi ve Düşündürdükleri", *Turkish Studies*, vol: 2/1, 2007, s. 17-28.
- Koçu, Reşad Ekrem, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yay., Ankara, 1967.
- Kuru, Levent, "29 Numaralı Edirne Şer'iyye Sicili", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Kuşu, Selma, Şer'iyye Sicillerine Göre H. 1065-1079/M. 1655-1669 Tarihleri Arasında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat, YYLT, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009.
- Kut, Günay, "Lamii Çelebi", DİA, Ankara 2003, c. 27, ss. 96-97.
- Lajos, Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi", (çev. M. Tayyib Gökbilgin), *Belleten*, cilt: XLIII, sayı 170, Ankara, 1979, ss. 457-480.
- Maydaer, Saadet, "XVII. Yüzyılda Bursa'da Emekli Bir Kadı: Baldırzade Oğlu Derviş Mehmed Efendi ve Serveti", U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 2008, c. 17, sy. 2, ss. 569-592.
- ....., Osmanlı Klasik Döneminde Bursa'da Bir Semt: Hisar, Emin Yayınları, Bursa 2009.
- MEB Türkçe Sözlük, İstanbul 2004.
- Mecdi Efendi, Tercüme-i Şakaik-i Numaniyye, Tab'hane-i Âmire, 1269.
- Mecdi Mehmed Efendi, Şakaik-ı Numaniye ve Zeylleri Hadaiku's-Şakaik, neşr. haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı yay., İstanbul, 1989, c. I-V.
- Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkadir er-Razi, Muhtaru's-Sıhah, Mısır 1329h.
- Öztürk, Said, Askerî Kassama Göre Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil), OSAV yay., İstanbul 1995.
- Pakalın, Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB yay., İstanbul 2004.
- Pay, Salih, "İvaz Paşa Medresesi Müderrisleri", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 8, c. 8, 1999, ss. 247-264.
- ....., Bursa İvaz Paşa Külliyesi, Eğit-San Yayınları, Bursa, 1996.
- Redhouse, Sir James W., Çağrı Yay., İstanbul 2006
- Şemseddin Sami, Kâmus-ı Türkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1996.
- Toraman, Cengiz, "Bir Kamu Politikası Uygulama Aracı Olarak Tereke Muhasebesi ve Osmanlı Uygulaması", İSM MMO Yayın Organı, Mali Çözüm-71, ss. 116-126.
- Unan, Fahri, "Medreseler ve Osmanlı Merkezi Yönetimi", <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd9/sbd-9-01.pdf>, 20.11. 2010, ss. 1-7.

- ....., “Osmanlı Medrese Ulemâsı: İlim Anlayışı ve İlmî Verim”, SBD, 5/2, ss. 14-33.
- ....., Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi, TTK yay., Ankara 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı, TTK Yay., Ankara, 1984.
- VGMA, defter no: 732, s. 74, 75.
- Yağcı, Zübeyde Güneş- Genç, Serdar, “XIX. Yüzyılda Balıkesir’de Giyim-Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı”, *Turkish Studies*, vol: 2/1, 2007, ss. 227-246.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Fahredden er-Razi”, DİA, İstanbul, 1995, c. 12, ss. 89-95.
- ....., “Kâtibi, Ali b. Ömer”, DİA, Ankara 2002, c. 25, s. 41-42.
- Yazıcı, Tahsin, “Gülistan”, DİA, c. 14, İstanbul, 1996, ss.240-24.
- Yılmaz, Harun, “el-Melikü'l-Muazzam ve döneminde Dımaşk'ta Kurulan Medreseler (615-624/1218-1227)”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, İstanbul 2008.
- Yılmaz, Serap, “İranlı Bir Ermeni Tüccarın Terekesi ve Ticarî Etkinliği Üzerine Düşünceler” Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi, sy. VII, İzmir 1992, s. 191-216.